

Utjecaj imigracije na strukture stanovništva Splita

Klempić, Sanja

Source / Izvornik: **Migracijske i etničke teme, 2004, 20, 79 - 110**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:303:900853>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute for Migration Research - Institutional repository for storing papers and data sets](#)

UDK:314.742:314.93](497.5 Split)“1857/2001”

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 22. 01. 2004.

Prihvaćeno: 03. 03. 2004.

SANJA KLEMPIĆ

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb

Utjecaj imigracije na strukture stanovništva Splita

SAŽETAK

Rad se bavi analizom kretanja ukupnog broja stanovnika Splita u razdoblju od 1857. do 2001. godine, s težištem na utjecaju doseljavanja na dobno-spolnu, obrazovnu, ekonomsku strukturu i strukturu kućanstava. Split je do Drugoga svjetskog rata imao relativno sporo povećanje broja stanovnika. Međutim, ubrzana industrijalizacija i razvoj tercijarnih djelatnosti nakon Drugoga svjetskog rata stvaraju potrebu za velikim brojem radne snage, što je bilo povodom za intenzivno doseljavanje, posebice šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća. Imigracija je utjecala na povećanje broja stanovnika, ali i na spolno-dobnu, obrazovnu, ekonomsku strukturu stanovništva i strukturu kućanstava. Utjecaj imigracije na demografske strukture Splita predložen je i s pomoću rezultata istraživanja provedenog u Splitu u svibnju 2002.

KLJUČNE RIJEČI: Split, imigracija, prirodno kretanje, dobno-spolna struktura, obrazovna struktura, ekonomska struktura, kućanstvo

Uvod

Migracija stanovništva djeluje na veličinu ukupnog stanovništva, njegov prostorni razmještaj, natalitet, mortalitet i strukture stanovništva (demografsku, ekonomsko-socijalnu, narodnosnu i dr.). Migracija na navedene značajke utječe istodobno na dva različita područja: u mjestu doseljenja i u mjestu odseljenja, s dva vremenska učinka – trenutačnim, koji odmah mijenja broj stanovnika, i dugoročnim, koji proistječe iz trenutačnoga. Imigracija u mjesto odredišta trenutačno djeluje na povećanje ukupnog broja stanovnika i promjene u strukturama, a dugoročno na natalitet, mortalitet, nupcijalitet i dr., koji su povezani s njom samom ili s njezinim potomstvom. Njezin dugoročni (odgođeni) učinak, koji proistječe iz trenutačnog, očituje se u tome da stanovništvo koje napušta rodni kraj istodobno »odnosi« sa sobom buduća rođenja, smrt, sklapanje i razvođe brakova koje bi to stanovništvo doživjelo u svom životnom vijeku u mjestu podrijetla da se nije selilo (Nejašmić, 1998; Wertheimer-Baletić, 1999).

Migracije su po svom karakteru selektivne prema spolu, dobi, obiteljskom statusu, zanimanju, školskoj spremi, ekonomskim karakteristikama i sl. (Peterson, 1961; Shaw, 1975; Oliveira-Roca, 1980; Ogden, 1984). Opće je poznato da žene više sudjeluju u migracijama na kraće udaljenosti, kao i da je najpokretljivije stanovništvo između 15 i 40 godina starosti. R. P. Shaw (1975) navodi da istraživanja migracija uglavnom

potvrđuju pretpostavku da ljudi između 15 i 35 migriraju više od ostalih, što se tumači time da se mladi ljudi lakše prilagođavaju novoj sredini. Starije stanovništvo teže se odlučuje na promjenu mjesta stanovanja, prvenstveno zbog navike življenja u određenom mjestu i vezanosti za određeni način života. Istraživanja u Hrvatskoj pokazala su da je u razdoblju od 1976. do 1980. godine 64,2% migranata bilo staro između 15 i 39 godina (Oliveira-Roca, 1990). H. Browning (1971) smatra da je selektivnost migracija obilježje početnih faza industrijalizacije i urbanizacije te da se s vremenom smanjuje. Što dulje traje ubrzana urbanizacija, vjerojatnije je da će se smanjiti obrazovna selektivnost među migrantima iz ruralnih područja.

Cilj rada je prikazati demografski razvoj Splita, posebice ulogu imigracije u povećanju broja stanovnika grada i njezin utjecaj na demografske strukture. Predmet istraživanja s teritorijalnog aspekta jest prostor koji obuhvaća naselje Split u skladu s Odlukom Gradskog vijeća Grada Splita objavljenom u *Službenom glasniku Splita* od 10. srpnja 2002. Odlukom o utvrđivanju područja gradskih kotareva Grada Splita, naselje Split podijeljeno je na 27 gradskih kotara tj. četvrti. U radu se koriste i rezultati terenskog istraživanja provedenog u Splitu u svibnju 2002.¹

Ukupno kretanje broja stanovnika Splita od 1857. do 2001.

Godine 1857. proveden je prvi opći popis stanovništva, koji se ujedno smatra i prvim suvremenim popisom. Međutim, kod usporedbe popisa javlja se problem administrativno-teritorijalnih promjena. Ovo će biti retrospekcija temeljena na obuhvatu grada Splita iz 2001. Split je u 144 godine porastao 17 puta (1857. 10.358 stanovnika, a 2001. 175.140), tj. za 164.782 stanovnika ili 1144 stanovnika prosječno godišnje. U istom razdoblju broj stanovnika Hrvatske povećao se dva puta, a Dalmacije tri puta. Godine 1991. Split je doživio demografsku kulminaciju, a od tada bilježi smanjenje broja žitelja.

¹ Istraživanje u Splitu provedeno je tehnikom usmene ankete. U skladu s ciljevima istraživanja pripremljen je anketni upitnik koji sadržava 65 pitanja, pretežno zatvorenog tipa. Anketni dio istraživanja proveden je na slučajnom uzorku stanovništva starijeg od 19 godina. Teritorijalna stratifikacija uzorka temelji se na podjeli grada na gradske kotareve. S obzirom da je bilo nemoguće provesti istraživanje u svih 27 gradskih kotara, grupirali smo ih prema zajedničkim obilježjima u šest skupina. Prvu čini povijesna jezgra, tj. četvrti izgrađene do Prvog svjetskog rata – Grad, Varoš i Lučac-Manuš. Drugu skupinu čine četvrti uglavnom izgrađene između dva svjetska rata – Meje i Bačvice. Treća skupina su četvrti nastale šezdesetih godina 20. stoljeća programiranom kolektivnom izgradnjom – Bol, Špinut, Gripe, Lovret, Blatine-Škrape, Lokve i Plokite. Četvrta su naselja uglavnom individualne izgradnje – Visoka, Brda, Kman. Peta skupina su kolektivna naselja izgrađena sedamdesetih i osamdesetih s idejom Splita 3 – Mertojak, Trstenik, Split 3, Pujanke, Kocunar, Sućidar, Ravne Njive i Žnjan. Šestu skupinu naselja uglavnom karakterizira nekontrolirana individualna izgradnja – Sirobuja, Šine, Neslanovac i Mejaši. Za potrebe istraživanja, slučajnim odabirom, izdvojeno je šest reprezentativnih četvrti u kojima je provedeno anketiranje: Varoš, Bačvice, Bol, Visoka, Mertojak i Sirobuja. Na području cijelog grada ukupno je anketiran 321 ispitanik. Broj ispitanika po kotarima određen je proporcionalno broju stanovnika u takvim kotarima u odnosu na ukupan broj stanovnika Splita.

Tablica 1: Kretanje broja stanovnika Splita 1857.–2001. godine

Godina	Broj stanovnika	Lančani indeks	Međupopisna promjena	Stopa prosječne god.promjene (%)	Prosječna god. promjena broja stan.
1857.	10.358	–	–	–	–
1869.	12.196	117,7	1.838	1,36	153,2
1880.	14.513	119,0	2.317	1,58	210,6
1890.	15.697	108,2	1.184	0,78	118,4
1900.	18.547	118,2	2.850	1,66	285,0
1910.	21.407	115,4	2.860	1,43	286,0
1921.	25.052	117,0	3.645	1,43	331,4
1931.	35.332	141,0	10.280	3,40	1.028,0
1948.	48.248	136,6	12.916	1,82	759,8
1953.	58.443	121,1	10.195	3,82	2.039,0
1961.	77.822	133,2	19.379	3,56	2.422,4
1971.	123.027	158,1	45.205	4,50	4.520,5
1981.	169.322	137,6	46.295	3,17	4.629,5
1991.	189.388	111,9	20.066	1,12	2.006,6
2001.	175.140	92,5	-14.248	-0,78	-1.424,8

Izvori: Do 1971. M. Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857–1971.*, JAZU, Zagreb, 1979.; *Popis stanovništva 1981.*, Dokumentacija 553, RZS, Zagreb, 1984.; *Popis stanovništva 1991.*, Dokumentacija 882, DZS, Zagreb, 1994.; *Popis stanovništva 2001.*, DZS, Zagreb, 2002.

Razdoblje od 1857. do 1921. godine

Od prvog je popisa broj stanovnika Splita u stalnome porastu. Međupopisna razdoblja do 1921. uglavnom bilježe porast od 15 do 20%, što je rezultat gotovo isključivo snažne biodinamike. Prosječna godišnja promjena pokazuje najveći porast u razdoblju 1890.–1900., kada je iznosila 1,66%, a zatim u međupopisnom razdoblju 1869.–1880. 1,58%. Porast broja stanovnika Splita znatno je dinamičniji nego Dalmacije i Hrvatske. U međupopisnom razdoblju 1890.–1900. Hrvatska je imala prosječnu godišnju promjenu 1,31%, a Dalmacija 1,09%. U sljedećemu međupopisnom razdoblju Dalmacija ima 1,23%, a Hrvatska samo 1,03% stopu prosječne godišnje promjene.

Analizirajući kretanje broja stanovnika gradskih naselja po makroregijama dolazimo do zaključka da je u razdoblju 1880.–1910. najbrže raslo stanovništvo gradskih naselja riječke makroregije (2,6% godišnje), a najsporije splitske (1,48%) (Sić, 1976). Godine 1910. Split je imao 1,5 puta manje stanovnika od Osijeka, 2,5 puta manje od Rijeke i 6 puta manje od Zagreba. Glavna prometna orijentacija smjerom središnja Hrvatska – Sjeverno primorje, uz odgovarajući gospodarski razvoj, uvjetovala je u razdoblju do Prvoga svjetskog rata u tim krajevima najbrži rast stanovništva gradskih naselja (Sić, 1976).

Godine 1910. Split ima 21.513 stanovnika, što znači da je oko 1907. zabilježio prvo udvostručenje broja stanovnika, za koje mu je trebalo pedeset godina. Opći napredak grada privlači stanovništvo iz okolice, a poboljšanje higijenskih i općih zdravstvenih prilika utječe na smanjenu smrtnost; rezultat je porast ukupnog broja stanovnika (Nejašmić, 1995). Dalmacija će prvo udvostručenje zabilježiti tek pedeset godina kasnije. Usprkos gubicima u Prvome svjetskom ratu, Split je i u međupopisnom razdoblju 1910.–1921. zabilježio porast od 17%, a Hrvatska smanjenje od 0,5%.

Tablica 2: Kretanje broja stanovnika Dalmacije i Hrvatske 1857.–2001. godine

Godina	Dalmacija			Hrvatska		
	Broj stanovnika	Lančani indeks	Stopa prosječne god. promjene (%)	Broj stanovnika	Lančani indeks	Stopa prosječne god. promjene (%)
1857.	374.237	–	–	2,181.499	–	–
1869.	403.149	107,7	0,62	2,398.292	109,9	0,79
1880.	432.284	107,2	0,63	2,506.228	104,5	0,40
1890.	481.891	111,5	1,09	2,854.558	113,9	1,31
1900.	545.184	113,1	1,13	3,161.456	110,8	1,03
1910.	592.599	108,7	0,83	3,460.584	109,5	0,91
1921.	611.464	103,2	0,31	3,443.375	99,5	-0,05
1931.	649.821	106,3	0,61	3,785.455	109,9	0,95
1948.	664.420	102,2	0,13	3,779.858	99,9	-0,01
1953.	706.748	106,4	1,23	3,936.022	104,1	0,81
1961.	757.288	107,2	0,86	4,159.696	105,7	0,69
1971.	830.074	109,6	0,92	4,426.221	106,4	0,62
1981.	882.050	106,3	0,61	4,601.469	104,0	0,39
1991.	951.641	107,9	0,76	4,784.265	103,9	0,39
2001.	861.482	90,5	-0,99	4,437.460	92,8	-0,75

Izvori: isti kao u prethodnoj tablici

Razdoblje od 1921. do 1948. godine

Nakon Prvoga svjetskog rata Split se naglo razvija. Nakon što je Zadar pao pod vlast Italije, Split postaje sjedištem Primorske banovine, što znači upravnim središtem cijele Dalmacije. Doseljava se značajan broj činovnika iz Zadra.² Osim toga, Rijeka je pod Italijom, i Split preuzima ulogu vodeće luke te mu raste značenje kao središta regije. Izgradnjom »ličke« željeznice 1925. grad još više gospodarski jača i širi svoj gravi-

² Tadašnji općinski tajnik B. Radica opisuje razdoblje između 1918. i 1921. kao gospodarski vrlo teško jer je i Splitu prijetila opasnost da, poput Rijeke i Zadra, bude pripojen Italiji. U kratkom razdoblju u grad su doselili činovnici iz zaposjednutog Zadra, izbjeglice s okupiranih teritorija i izgladnjeli seljaci iz Zagore (Kečkemet, 2002).

tacijski utjecaj. Gospodarski napredak privlači stanovništvo, pa Split u međupopisnom razdoblju 1921.–1931. povećava broj stanovnika za 41%, a prosječna godišnja promjena iznosi 3,4%. U tom razdoblju Dalmacija je imala porast od 6,3%, a Hrvatska 9,9%. U tom razdoblju najbržu prosječnu stopu rasta imaju gradska naselja zagrebačke (3,65%) i splitske makroregije (2,22%) (Sić, 1976).

Već početkom četrdesetih godina 20. stoljeća Split je doživio drugo udvostručenje broja stanovnika, za koje mu je trebalo tridesetak godina. Zbog Drugoga svjetskog rata popis je proveden tek 1948. i tada je Split imao 48.248 stanovnika, što je porast od 36,6% u odnosu na 1931. Istodobno Dalmacija bilježi porast od 2,2%, a Hrvatska smanjenje 0,1%.

Razdoblje od 1948. do 2001. godine

U poslijeratnom razdoblju Split razvija privredne i neprivredne funkcije te učvršćuje ulogu regionalnog središta Dalmacije. Izgrađena je »unska« pruga, novo brodogradilište, osnivaju se industrijske i građevinske tvrtke, razvija se turizam i trgovina. Gospodarski razvoj grada potaknuo je intenzivno doseljavanje stanovništva s otoka i iz Zagore. U međupopisnom razdoblju 1948.–1953. zabilježena je stopa prosječne godišnje promjene 3,82%, a 1953.–1961. 3,56%.

Početkom šezdesetih godina Split je doživio treće udvostručenje, za koje mu je ovaj put trebalo manje od 25 godina, što je rezultat intenzivne imigracije stanovništva potaknute naglom industrijalizacijom. U razdoblju 1961.–1971. zabilježena je najveća prosječna godišnja promjena od čak 4,5%. U istom razdoblju Dalmacija ima prosječnu godišnju promjenu 0,92%, a Hrvatska samo 0,62%. Budući da u suvremenim urbanim uvjetima prirodno kretanje uglavnom osigurava tek blagi linearni porast ukupnog stanovništva, eksponencijalna progresija u slučaju Splita jasno pokazuje jako doseljavanje (Nejašmić, 1995). Godine 1961. Split je prvi put imao više stanovnika od Rijeke i od tada je na prvome mjestu među obalnim gradovima prema broju stanovnika.

Četvrto udvostručenje u Splitu se dogodilo oko 1978., dakle za oko petnaest godina. Nakon 1981. broj stanovnika raste sporije, zbog smanjenog nataliteta i smanjenja intenziteta doseljavanja uslijed gospodarske krize i nemogućnosti zapošljavanja, a i zbog smanjivanja broja mladih stanovnika koji bi mogli doseliti iz emigracijskih područja.

U međupopisnom razdoblju 1991.–2001.³ prvi put otkad se provode suvremeni popisi stanovništva Split bilježi smanjenje broja stanovnika. U tom razdoblju Split je izgubio 14.248 stanovnika ili 7,5% od populacije iz 1991. Jedan je od razloga raspad bivše Jugoslavije i Domovinski rat, kada su iz Splita iselili aktivni, ali i umirovljeni oficiri JNA sa svojim obiteljima, kojih je mnogo živjelo u Splitu, vojno-pomorskom centru bivše

³ Popisne podatke za 2001. godinu potrebno je donekle korigirati. Popis stanovništva 2001. obuhvatio je samo dio ranijih migranata (prema definiciji to su oni koji su dulje od godinu dana u inozemstvu, a češće dolaze u prebivalište). Ako na popis 1991. primijenimo metodologiju popisa 2001., to bi značilo, prema nekim pokazateljima, da inozemni kontingent valja prepoloviti. Prema tome, Split je 1991. imao ukupno 189.388 stanovnika, od toga u inozemstvu 7110, a ako oduzmemo prema prilagođenoj metodologiji polovinu stanovnika u inozemstvu, Split ima 185.833 stanovnika.

države. U tom razdoblju imigracija prema Splitu i dalje je u tijeku, ali sada najveći dio imigranata naseljava prostor oko samoga grada, tj. prigradski prsten. U tomu međupopisnom razdoblju Split je imao prosječnu godišnju promjenu -0,78%, kao i Hrvatska. U razdoblju 1948.–2001. zabilježio je porast broja stanovnika za 362,99%, Rijeka 237,04%, Zagreb 221,3%, a Osijek 184,37%.

Prirodno kretanje

Hrvatsku u 20. stoljeću karakterizira stalno iseljavanje stanovništva, velik broj poginulih u dvama svjetskim ratovima i Domovinskom ratu, migracije selo – grad, starenje stanovništva i smanjenje prirodnog prirasta. Sve su to činioci koji su se negativno odrazili na ukupno kretanje stanovništva Hrvatske. Osim toga, vitalna reprodukcija premještena je sa selâ u gradove, a gradovi za tu biološku i socioekonomsku reprodukciju nisu bili ni pripremljeni ni osposobljeni (Livada, 1985).

Razina i kretanje nataliteta odlučujuća je sastavnica reprodukcije stanovništva. U uvjetima stabiliziranog mortaliteta natalitet je na relativno niskoj razini, pa je bitna dugoročna odrednica dobne strukture i u vezi s tim dugoročna demografska odrednica obujma ponude, radne snage i odnosa između aktivnoga i uzdržavanog stanovništva (Wertheimer-Baletić, 1999).

Nakon Drugoga svjetskog rata Hrvatska ima smanjenje stopa nataliteta, s manjim ili većim oscilacijama, ovisno o broju stanovnika u fertilnoj dobi. Sedamdesetih godina došlo je do stabilizacije stope nataliteta, što je povezano s činjenicom da je tada u fertilnu dob ušao brojčano veći naraštaj rođenih u poslijeratnome kompenzacijskom razdoblju (Lajić, Nejašmić, 1995). Međutim, već od osamdesetih se smanjenje stope nataliteta nastavlja. U međupopisnom razdoblju 1981.–1991. stope nataliteta u Hrvatskoj kreću se između 10 i 15‰, što smatramo niskim natalitetom. U posljednjemu međupopisnom razdoblju, 1991.–2001., te su stope još manje i kretale su se između 9 i nešto više od 12‰. Hrvatska u razdoblju od 1981. do 2000. ima stope mortaliteta između 10 i 12‰. Rezultat je prirodni pad, te je u razdoblju od 1990. do 2000. samo 1996. i 1997. imala pozitivnu prirodnu promjenu.⁴

U razdoblju od 1963. do 1984. šire gradsko područje Splita bilježi srednje stope nataliteta koje 1985. prelaze u niske i od tada se njihova vrijednost konstantno smanjuje. Godine 1999. zabilježena je najniža stopa nataliteta na ovom području -10,7‰. »Veliki« Split u razdoblju od 1963. do 1990. imao je niski mortalitet, stope su se kretale između 6 i 7‰. Devedesetih godina stope mortaliteta nešto se povećavaju i vrijednost im se kreće između 7 i 8‰, a 1998. iznosi 8,6‰. Rezultat je tih trendova smanjenje prirodnog prirasta.

⁴ Domovinski rat zbog svojih specifičnosti nije izazvao kompenzacijski natalitet. To dokazuje činjenica o prirodnom prirastu »stanovništva u zemlji«; 1996. iznosio je -1.439, a 1997. -2.197. Zapravo, gledamo li prirodni prirast za »stanovništvo u zemlji«, onda je negativan već od sredine osamdesetih godina.

Tablica 3: Prirodno kretanje stanovništva šireg gradskog područja Splita* 1963.–2000. godine

Godina	Natalitet		Mortalitet		Prirodni prirast	
	broj	stopa**	broj	stopa**	broj	stopa**
1963.	1.823	16,3	711	6,4	1.112	9,9
1964.	1.951	16,7	716	6,1	1.235	10,6
1965.	2.099	17,2	750	6,1	1.349	11,1
1966.	2.143	16,8	760	6,0	1.383	10,8
1967.	2.268	17,1	805	6,1	1.463	11,0
1968.	2.148	15,5	871	6,3	1.547	9,2
1969.	2.479	17,3	930	6,5	1.549	10,8
1970.	2.597	17,4	942	6,3	1.655	11,1
1971.	2.863	18,6	1.028	6,6	1.835	12,0
1972.	3.055	19,2	1.038	6,5	2.017	12,7
1973.	2.978	18,1	1.063	6,5	1.915	11,6
1974.	2.948	17,4	949	5,6	1.999	11,8
1975.	3.156	18,0	1.004	5,7	2.152	12,3
1976.	3.343	18,6	1.099	6,1	2.244	12,5
1977.	3.485	18,7	1.124	6,2	2.361	12,5
1978.	3.562	18,7	1.178	6,2	2.384	12,5
1979.	3.607	18,4	1.185	6,1	2.422	12,3
1980.	3.537	17,6	1.278	6,4	2.259	11,2
1981.	3.429	16,7	1.322	6,4	2.107	10,3
1982.	3.510	16,8	1.345	6,5	2.165	10,3
1983.	3.504	16,6	1.360	6,4	2.144	10,2
1984.	3.388	15,8	1.468	6,8	1.920	9,0
1985.	2.964	13,6	1.527	7,0	1.796	6,6
1986.	3.093	14,0	1.416	6,4	1.652	7,6
1987.	3.066	13,7	1.509	6,8	1.680	6,9
1988.	2.815	12,4	1.520	6,7	1.568	5,7
1989.	2.998	13,1	1.550	6,8	1.414	6,3
1990.	3.093	13,3	1.592	6,9	1.501	6,4
1991.	3.066	13,1	1.712	7,3	1.354	5,8
1992.	2.815	12,0	1.864	8,0	951	4,0
1993.	2.998	12,8	1.644	7,0	1.354	5,8
1994.	2.882	12,4	1.730	7,4	1.152	5,0
1995.	2.829	12,2	1.808	7,8	1.021	5,4
1996.	2.895	12,5	1.885	8,1	1.010	5,4
1997.	2.865	12,4	1.852	8,0	1.013	4,4
1998.***	2.613	11,3	1.981	8,6	632	2,7
1999.	2.471	10,7	1.903	8,3	568	2,4
2000.	2.533	11,0	1.841	8,0	692	3,0

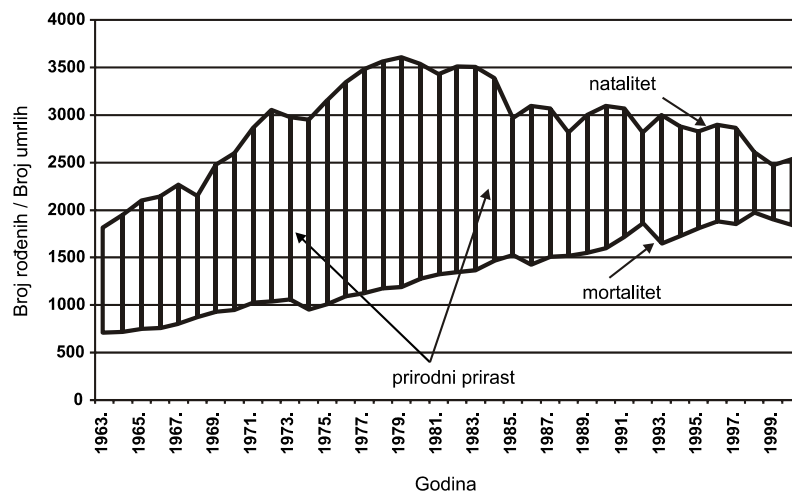
* Odnosi se na područje »velikog« Splita, koji je obuhvaćao šesnaest sadašnjih samostalnih naselja – Donje Sitno, Gornje Sitno, Srinjine, Kamen, Kućine, Mravince, Stobreč, Podstrana (od 1991. u sastavu je i Strožanac), Žrnovnica, Slatine, Solin, Kaštel Sućurac, Kaštel Gomilica, Kaštel Kambelovac, Vranjic i Split.

** stopa sredinom godine, izračunala autorica

*** od 1998. bez vitalnih događaja u kontingentu stanovništva u inozemstvu

Izvor: Tablogrami *Prirodno kretanje*, 1963–2000. godine, DZS, Zagreb

Slika 1: Prirodno kretanje šireg gradskog područja Splita 1963.–2000. godine

Tablica 4: Prirodno kretanje stanovništva Splita 1981.–2000. godine

Godina	Natalitet		Mortalitet		Prirodni prirast	
	broj	stopa*	broj	stopa*	broj	stopa*
1981.	2.743	16,2	1.085	6,4	1.658	9,8
1982.	2.781	16,2	1.074	6,3	1.707	9,9
1983.	2.797	16,1	1.155	6,6	1.642	9,5
1984.	2.774	15,8	1.225	7,0	1.549	8,8
1985.	2.713	15,3	1.257	7,1	1.456	8,2
1986.	2.380	13,2	1.137	6,3	1.243	6,9
1987.	2.530	13,9	1.246	6,9	1.284	7,1
1988.	2.431	13,2	1.256	6,8	1.175	6,4
1989.	2.269	12,2	1.289	6,9	980	5,3
1990.	2.414	12,8	1.329	7,1	1.085	5,8
1991.	2.468	13,1	1.434	7,6	1.034	5,5
1992.	2.268	12,1	1.505	8,0	763	4,1
1993.	2.295	12,3	1.355	7,3	987	5,3
1994.	2.226	12,1	1.436	7,8	867	4,7
1995.	2.111	11,5	1.489	8,1	686	3,7
1996.	2.185	12,0	1.554	8,6	730	4,0
1997.	2.127	11,8	1.532	8,5	675	3,7
1998.**	1.950	10,9	1.631	9,1	399	2,2
1999.	1.822	10,3	1.562	8,8	335	1,9
2000.	1.863	10,6	1.495	8,5	428	2,4

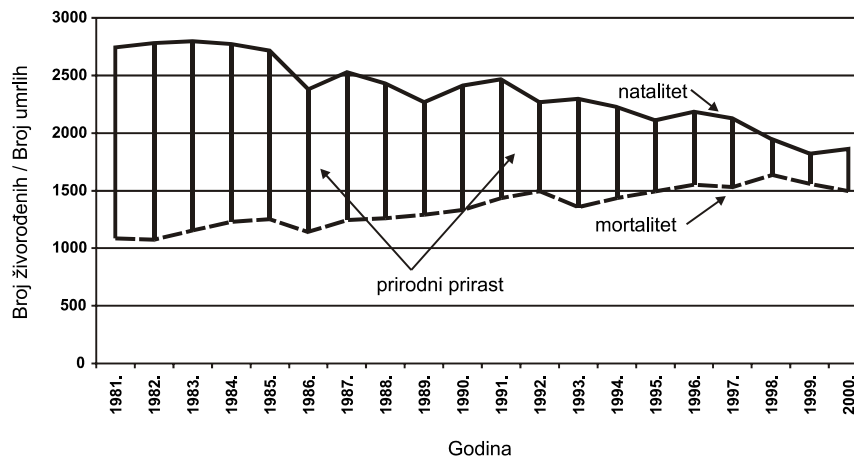
* stopa sredinom godine, izračunala autorica

** Od 1998. godine bez vitalnih događaja u kontingentu stanovništva u inozemstvu

Izvor: Tablogrami *Prirodno kretanje* 1981.–2000. godine, DZS, Zagreb

Tek od 1981. moguće je pratiti prirodno kretanje za naselje Split, koje je do tada prikazivano u sklopu širega gradskog područja Splita. Od 1981. do 2000. Split bilježi stalno smanjenje broja rođenih. Godine 1986. stopa nataliteta prvi se put spustila ispod 15‰, a u devedesetim godinama bilježi daljnji pad na gotovo 10‰. Iz srednjih stopa nataliteta stanovništvo Splita prešlo je u niske stope nataliteta, s tendencijom njihova daljnjeg smanjivanja.

Slika 2: Prirodno kretanje Splita 1981.–2000. godine

Stope mortaliteta naselja Splita bile su niže nego one Hrvatske. Osamdesetih godina broj umrlih u Splitu godišnje se kretao između 1000 i 1300, a u razdoblju 1991.–2000. između 1300 i 1600. U međupopisnom razdoblju 1981.–1991. stope mortaliteta Splita kretale su se uglavnom između 6 i 7‰; devedesetih su narasle na nešto više od 9‰, pa otada vrijednosti stope mortaliteta Splita svrstavamo u srednje, a ne više niske. Primjećuje se porast broja umrlih, a osnovni je razlog pogoršanje dobne strukture stanovništva, pa se povećava udio starijega u ukupnom gradskom stanovništvu. Ako usporedimo mortalitet širega gradskog područja Splita i samog naselja, zaključujemo da je situacija nešto povoljnija na širem gradskom području

U Splitu je u zadnjim desetljećima ojačao trend smanjenja broja živorođenih što je, uz blago povećanje smrtnosti, dovelo do smanjenja prirodnog prirasta. U razdoblju 1981.–1990. Split je imao umjereni prirodni prirast, stopa se kretala između 5 i 10‰, ali sa stalnom tendencijom smanjenja, da bi 2000. iznosila svega 2,4‰. Ako usporedimo prirodni prirast samog naselja i »velikog« Splita, situacija je opet povoljnija u »velikom« Splitu, tj. prigradska su naselja vitalnija.

Vitalni indeks (V_i) pokazuje broj živorođenih na 100 umrlih osoba. Hrvatska od 1991. ima brojčanu vrijednost vitalnog indeksa nižu od 100, pa je riječ o negativnom prirastu tj. o prirodnoj depopulaciji. Od 1981. vitalni indeks grada Splita neprestano se

smanjuje. U razdoblju od 1981. do 2000. on se prepolovio sa 252,8 na 127,7. Najniži vitalni indeks zabilježen je 1999. i iznosio je samo 116,6.

Tablica 5: Vitalni indeks stanovništva Splita i Hrvatske 1981.–2000. godine

Godina	Broj živorođenih na 100 umrlih	
	Split (naselje)	Hrvatska
	1	2
1981.	252,8	124,3
1982.	258,9	131,4
1983.	242,2	119,0
1984.	226,5	119,8
1985.	217,3	115,7
1986.	209,3	116,4
1987.	203,1	111,5
1988.	193,6	111,1
1989.	176,0	105,9
1990.	181,6	106,2
1991.	172,1	94,5
1992.	150,7	90,7
1993.	169,4	95,5
1994.	155,0	98,2
1995.	141,8	99,3
1996.	140,6	106,2
1997.	138,8	106,8
1998.*	119,6	90,0
1999.	116,6	87,0
2000.	127,7	87,1

* Od 1998. godine bez vitalnih događaja u kontingentu stanovništva u inozemstvu

Izvor: izračunano prema podacima vitalne statistike

Mehaničko kretanje

Mehaničko kretanje stanovništva je, uz prirodno kretanje, sastavni dio ukupnoga kretanja stanovništva, a označava prostornu pokretljivost odnosno prostornu mobilnost stanovništva. U razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj se odvijala intenzivna migracija. Gradovi s ubrzanom industrijalizacijom postali su izrazito imigracijska područja, u kojima se naglo povećavao broj doseljenih osoba. Istodobno se na selu odvijaju procesi deagrarizacije i deruralizacije, jer poljoprivreda kao osnovna seoska djelatnost gubi na važnosti i interesu. I. Nejašmić (1988) navodi da je u razdoblju od 1948. do 1981. gradsko stanovništvo raslo godišnje prosječno 4,15%, a ukupno stanovništvo 0,66%, iz čega se može zaključiti da Hrvatska pripada prostorima u kojima je jako migriranje selo – grad osnovni činilac urbanizacije.

Split, najveći grad Dalmacije, desetljećima je bio imigracijsko područje. U razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata intenzivno doseljavanje i prirodni prirast razlog su

porasta broja stanovnika.⁵ Svi popisi stanovništva Splita između 1948. i 1991. bilježe više doseljenoga nego domorodnog stanovništva u gradu. Tek popis 2001. pokazao je da ima 50,8% domorodnoga i 49,2% doseljenog stanovništva.

Tablica 6: Neto migracijski saldo stanovništva širega gradskog područja Splita od 1971. do 2001. godine

Međupopisno razdoblje	Promjena broja stanovnika	Ukupni prirodni prirast	Neto migracijski saldo*	
			Apsolutni	Relativni (%)**
1961.–1971.	53.291	13.443***	39.846	40,0
1971.–1981.	52.009	21.588	30.421	19,8
1981.–1991.	29.752	17.947	11.805	5,7
1991.–2001.	-4.804	9.747	-14.551	-6,2

* neto migracijski saldo jest razlika promjene broja stanovnika i prirodne promjene

** relativni migracijski saldo jest udio apsolutnog neto migracijskog salda u ukupnom broju stanovnika na početku međupopisnog razdoblja

***U nedostatku podataka vitalne statistike za 1961. i 1962., prirodno je kretanje procijenila autorica

Izvor: izračunano prema Popisima stanovništva i podacima vitalne statistike

Najveći neto migracijski saldo za šire gradsko područje Splita zabilježen je između 1961. i 1971. kada je iznosio 39.846 i sudjelovao s 74,7% u ukupnoj promjeni broja stanovnika. U međupopisnom razdoblju 1971.–1981. migracijski saldo iznosio je 30.421 i značajno utjecao na ukupni porast broja stanovnika (58,5%). U međupopisnom razdoblju 1981.–1991. neto migracijski saldo znatno je slabiji, iznosio je 11.805 osoba ili 39,7%. U odnosu na prethodno razdoblje, manji je gotovo tri puta. U međupopisnom razdoblju 1991.–2001. migracijski je saldo negativan, što znači da je više ljudi iselilo nego doselilo. Iselio je velik broj oficira JNA i njihovih obitelji. U toj fazi sve su izraženija dnevna kretanja u grad, a konačna su preseljenja slabijeg intenziteta.

Tablica 7: Neto migracijski saldo stanovništva Splita od 1981. do 2001. godine

Međupopisno razdoblje	Promjena broja stanovnika	Ukupni prirodni prirast	Neto migracijski saldo*	
			Apsolutni	Relativni (%)**
1981.–1991.	20.066	13.779	6.287	3,7
1991.–2001.	-14.248	6.904	-21.152	-11,2
1981.–2001.	5.818	20.683	-14.865	-8,8

Izvor: izračunano prema Popisima stanovništva i podacima vitalne statistike

⁵ Kod analize migracija u poslijeratnom razdoblju javljaju se teškoće zbog nepostojanja relevantnih podataka o doseljavanju i iseljavanju. Tek od 1988. vodi se statistika unutarnjih migracija na razini općina/gradova. Usporedbom apsolutne međupopisne promjene ukupnog broja stanovnika i prirodnog prirasta moguće je odrediti neto migracijski saldo. Za razdoblje od 1961. do 2001. moguće je izračunati neto migracijski saldo za šire gradsko područje Splita, dok je od 1981. to moguće i za naselje Split.

Neto migracijski saldo u međupopisnom razdoblju 1981.–1991. za naselje Split bio je pozitivan: doselilo je 6287 osoba više nego ih je iselilo. U posljednjemu međupopisnom razdoblju, 1991.–2001., neto migracijski saldo Splita negativan je i apsolutno iznosi -21.152, ili relativno -11,2%.

Split se nalazi u posttranzicijskoj etapi demografskog razvitka koju karakteriziraju niske stope nataliteta i mortaliteta, a čiji je rezultat i nizak prirodni prirast. Porast broja stanovnika u poslijeratnom razdoblju ponajprije je rezultat pozitivne migracijske bilance, a manje prirodnog prirasta. Jako doseljavanje do početka devedesetih ojačalo je vitalnu snagu stanovništva, ubrzalo prostorno širenje grada, ali i preopteretilo komunalnu infrastrukturu te negativno utjecalo na promjenu mentaliteta. U međupopisnom razdoblju 1991.–2001. više je rođenih nego umrlih, ali Split obilježava jaka depopulacija zbog snažnoga negativnog migracijskog salda. Domovinski rat u potpunosti je poremetio sve demografske procese, pa tako i migracijske. Split postaje utočištem velikom broju prognanika, a kasnije i izbjeglicama iz Bosne i Hercegovine. U tom razdoblju smanjuje se priljev ekonomskih migranata. Istodobno je grad izgubio veliki dio stanovnika odlaskom pripadnika JNA.

Podaci o unutarnjim migracijama za Grad Split⁶ u razdoblju 1991.–2001. pokazuju da je u to područje doselilo 30.887 osoba, a odselilo 24.156, što daje pozitivnu migracijsku bilancu od 6731. Međutim, nemamo podatke o vanjskoj migraciji, a sve su naznake da je bilo prisutno vrlo intenzivno iseljavanje izvan granica Hrvatske, u smjeru Srbije i zapadnoeuropskih zemalja, kao i useljavanje iz Bosne i Hercegovine.

Tablica 8: Doseljeni na područje Grada Splita prema godini doseljenja i području doseljenja u razdoblju od 1991. do 2001. godine

Godina doseljenja	Ukupno doseljeni		Doseljeni		
	Broj	%	Iz drugog naselja istog grada/općine	Iz drugog grada/općine iste županije	Iz druge županije
1991.	1.794	5,8	233	992	569
1992.	2.559	8,3	303	1.554	702
1993.	3.629	11,7	526	2.314	789
1994.	2.495	8,1	277	1.513	705
1995.	2.255	7,3	216	1.285	754
1996.	2.727	8,8	240	1.395	1.092
1997.	3.100	10,0	260	1.620	1.220
1998.	3.086	10,0	291	1.761	1.034
1999.	2.567	8,3	262	1.468	837
2000.	3.755	12,2	494	2.309	952
2001.	2.920	9,5	278	1.780	862
UKUPNO	30.887	100,0	3.380	17.991	9.516

Izvor: *Statistika migracija stanovništva* za pojedine godine, 219, DZS, Zagreb

⁶ Grad Split je administrativno-teritorijalna jedinica koju čine naselja Split, Stobreč, Žrnovnica, Slatina, Kamen, Srinjine, Donje Sitno i Gornje Sitno.

Od ukupnog broja doseljenih u Grad, 58,2% doselilo je iz drugoga grada ili općine Splitsko-dalmatinske županije, 30,8% iz druge županije, a 10,9% iz jednog od naselja Grada Splita. Najintenzivnije doseljavanje zabilježeno je 1993. i 2000.

U desetogodišnjem je razdoblju iz Grada Splita 56,7% odseljenog stanovništva odselilo u drugi grad ili općinu Splitsko-dalmatinske županije, 29,3% u drugu županiju, a 14% u drugo naselje Grada Splita.

Tablica 9: Odseljeni stanovnici Grada Splita prema godini odseljenja i području odseljenja 1991.–2001. godine

Godina doseljenja	Ukupno odseljeni		Odseljeni		
	Broj	%	U drugo naselje istog grada/općine	U drugi grad/općinu iste županije	U drugu županiju
1991.	2.013	8,3	233	1.222	558
1992.	2.291	9,5	300	1.316	675
1993.	2.840	11,8	524	1.679	637
1994.	2.033	8,4	275	1.224	534
1995.	2.192	9,1	215	1.321	656
1996.	2.052	8,5	240	1.196	616
1997.	2.097	8,7	260	1.193	644
1998.	2.030	8,4	289	1.034	707
1999.	1.918	7,9	261	969	688
2000.	2.743	11,4	496	1.535	712
2001.	1.947	8,0	281	1.019	647
UKUPNO	24.156	100,0	3.374	13.708	7.074

Izvor: Statistika migracija stanovništva za pojedine godine, 219, DZS, Zagreb

Sastav stanovništva prema spolu i dobi

Sastav prema spolu rezultat je dugoročnog djelovanja nataliteta, mortaliteta, migracija i vanjskih činilaca (npr. ratova, zaraznih bolesti i sl.). Osnovni pokazatelji sastava prema spolu su koeficijent maskuliniteta (km) i koeficijent feminiteta (kf). Najveći koeficijent feminiteta Hrvatska je imala 1948. i iznosio je 1.139, što pokazuje spolnu neravnotežu, tj. višak od 139 žena na 1000 muškaraca. Uzrok je tome gubitak muškaraca u Drugome svjetskom ratu. Iste godine Split je također zabilježio najveću vrijednost tog koeficijenta, 1.094. Do 1991. Hrvatska pokazuje tendenciju smanjenja neravnoteže broja žena nad brojem muškaraca, a u Splitu se neravnoteža smanjivala do 1961., da bi zatim iznova počela rasti.

Koeficijent feminiteta ukupnog stanovništva Splita 2001. iznosio je 1.092, a stanovništva od 65 godina i starijeg 1.341,9. Koeficijent feminiteta u dobnoj skupini od 20 do 29 godina 1991. iznosio je 1.008,1, a 2001. 990,3 pa možemo reći da je prisutna go-

tovo apsolutna ravnoteža. Koeficijent feminiteta u istoj dobnoj skupini među stanovništvom Hrvatske bio je 972, a u Splitsko-dalmatinskoj županiji 965. Manjak u ženidbenoj dobi bilo kojeg spola negativno utječe na sklapanje brakova. S obzirom da se još uvijek najveći broj djece rađa u bračnoj zajednici, takva neravnoteža utječe i na smanjenje broja rođenih. Budući da u slučaju Splita vlada ravnoteža, taj činilac ne utječe na natalitet.

Tablica 10: Koeficijent feminiteta stanovništva Splita i Hrvatske prema popisima 1948.–2001. godine

Godina	Split	Hrvatska
1948.	1.094	1.139
1953.	1.075	1.115
1961.	1.025	1.094
1971.	1.037	1.069
1981.	1.055	1.066
1991.	1.056	1.063
2001.	1.092	1.078

Izvor: izračunano prema Popisima stanovništva 1948., 1953., 1961., 1971., 1981., 1991. i 2001.

Migracije su jedan od činilaca koji najviše utječu na spolnu strukturu stanovništva, te zbog selektivnosti uzrokuju neravnotežu spolova u ukupnom stanovništvu. Selektivnost migracija obilježava početnu fazu industrijalizacije i urbanizacije, kada u migracijama sudjeluje uglavnom muško stanovništvo. S vremenom u migracijskim tokovima dolazi do ravnoteže između žena i muškaraca. Općenito je poznato da žene više sudjeluju u migracijama na kraće udaljenosti, najvjerojatnije zato jer u migracijama na kraće udaljenosti jača višestruka uloga žena u tom procesu, budući da se one uključuju u takvu migraciju kao član obitelji migranata, zatim zbog udaje ili kao aktivna osoba, dok se u migraciju na veću udaljenost više uključuju kao dio radne snage (Oliveira-Roca, 1989).

Sastav stanovništva prema dobi temeljno je demografsko obilježje reprodukcije i izravno odražava prethodni razvoj stanovništva, pokazuje značajke sadašnjeg stanja i određuje budući razvoj stanovništva. Migracije vrlo često modificiraju dobnu strukturu nastalu pod utjecajem nataliteta i mortaliteta jer utječu na promjenu dobno-spolnog sastava područja imigracije i područja emigracije (Nejašmić, 1998; Wertheimer-Baletić, 1999). U promjenama dobno-spolnog sastava stanovništva Splita ogledaju se istodobno dva demografska procesa: smanjenje udjela mladoga uz izrazito povećanje starog stanovništva.

S obzirom da u migracijskim tokovima uglavnom sudjeluju mlađe osobe (20–40 godina starosti), to će se negativno odraziti na dobnu strukturu mjesta odlaska, utjecat će na starenje stanovništva u emigracijskim, a poboljšati strukturu u imigracijskim područjima. Posljedice emigracije su smanjenje ukupnog broja stanovnika, smanjenje udjela mladoga i zrelog stanovništva, radnoga kontingenta, nupcijaliteta i nataliteta. U dobno-spolnim piramidama emigracijskih područja vidljiva su udubljenja u pojedinim dobnim skupinama tj. manjak stanovništva, pa nastaju krmje piramide. To je posebno došlo do izražaja u dobno-spolnim piramidama naselja Zagore i otoka, koja su Splitu dala najveći dio doseljenika.

Imigracije u grad poboljšavaju dobno-spolni sastav stanovništva. One utječu na povećanje ukupnog broja stanovnika, povećanje broja stanovnika u fertilnoj dobi i potencijalno povećanje nataliteta. Starost migranata jedan je od bitnih činitelja koji utječu na dobno-spolnu strukturu mjesta odlaska i mjesta dolaska. Istraživanje na području Splitske aglomeracije provedeno 1971. pokazuje da je prosječna starost imigranta u trenutku doseljenja bila oko 30 godina. Najveći udio imigranata u trenutku doseljenja činile su osobe ispod 25 i iznad 41 godine starosti. Iz tih podataka proizlazi da dobna struktura doseljenog stanovništva i nije tako povoljna za grad, jer osim mladog stanovništva, velik je broj i onih iznad 41 godine (Bjelajac, 1972).

Zagora je u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata Splitu dala najveći broj doseljenika. Godinama je bila biološki najaktivniji dio Dalmacije, ali doseljenjem u grad stanovništvo iz tih prostora preuzima gradski obrazac obitelji i rađanja. Naglo iseljavanje stanovništva iz regije u grad značilo je kratkotrajnu i prividnu korist za kvalitetu demografskih struktura grada i njegov razvitak. Brza prilagodba seoskog stanovništva na gradske životne uvjete utjecala je na pad prirodnog prirasta, smanjenje broja članova kućanstva u gradu, a uslijed poremećaja u dobnoj strukturi stanovništva regije i na lagani porast doseljavanja u grad stanovništva starijih dobnih skupina (Šimunović, 1986: 225).

Tablica 11: Doseljeno stanovništvo prema dobi i spolu u Grad Split u razdoblju od 1991. do 2001. godine

Dobni razredi	Ukupno	Muško	Žensko
0–4	1.158	516	642
5–9	1.550	798	752
10–14	1.762	890	872
15–19	2.140	1.005	1.135
20–24	3.355	1.065	2.290
25–29	4.168	1.711	2.457
30–34	3.398	1.696	1.702
35–39	2.728	1.399	1.329
40–44	2.122	1.231	891
45–49	1.784	976	808
50–54	1.502	825	677
55–59	1.481	820	661
60–64	1.517	857	660
65–69	1.039	593	446
70–74	613	308	305
75 i više	570	236	334

Izvor: *Statistika migracija stanovništva za pojedine godine*, 219, DZS, Zagreb

Statistika unutarnjih migracija za Grad Split u razdoblju 1991.–2001. pokazuje da je najveći broj imigranata u trenutku doseljenja imao između 20 i 39 godina. Analiziraju-

ći prema petogodišnjim dobnim skupinama, najviše doseljenika (13,5%) bilo je staro između 25 i 29 godina. Nešto veći broj imigranata, između 15 i 19 godina može se objasniti činjenicom da je Split srednjoškolsko središte, pa prema tome privlači stanovništvo iz bliže ili dalje okolice na školovanje. Usprkos velikom broju stanovnika mlađe dobi, uočljiv je i veliki udio starijih od 40 godina, što i nije tako povoljno za sam grad.

Jedan je od analitičkih pokazatelja dobne strukture stanovništva prosječna starost. Prosječna starost stanovništva Splita 2001. bila je 38,2 godine, a Hrvatske 38,6.

Tablica 12: Koeficijent i indeks starosti stanovništva Splita 1948.–2001. godine

Godina	Koeficijent starosti	Indeks starosti (%)
1948.	0,089	26,1
1953.	0,115	28,7
1961.	0,098	30,1
1971.	0,102	31,2
1981.	0,102	33,8
1991.	0,144	52,8
2001.	0,197	84,5

Izvor: izračunano prema Popisima stanovništva 1948., 1953., 1961., 1971., 1981., 1991. i 2001.

Koeficijent starosti osnovni je pokazatelj starenja i pokazuje udio (u postotku) osoba starih 60 i više godina u ukupnom stanovništvu. Podaci pokazuju da je koeficijent starosti bio vrlo visok 1953. godine, čak 0,115, što je posljedica Drugoga svjetskog rata. Od 1961. do 1981. kretao se oko 0,10, da bi 1991. iznosio 0,144, što znači da je stanovništvo počelo starjeti. Deset godina kasnije njegova je vrijednost 0,197 i pokazatelj je negativnih procesa tj. progresivnog starenja stanovništva i stalnog povećanja udjela osoba starih 60 i više godina u ukupnom stanovništvu.

Indeks starosti pokazuje odnos staroga (60 i više godina) i mladog (0–19 godina) stanovništva. Godine 1991. indeks starosti je 52,8% i pokazuje starenje stanovništva Splita. Deset godina kasnije još je i veći, 84,5%, što je već znak poodmakle starosti. U njegovoj vrijednosti očituje se dugoročni pad nataliteta i stalno povećanje udjela starog stanovništva. Ako analiziramo tip stanovništva prema dobnom sastavu kombiniranom klasifikacijom, koja za mjerilo uzima indeks starosti, stanovništvo Splita je 1948., 1953., 1961., 1971. i 1981. bilo na pragu starenja, 1991. pripada tipu starosti, a 2001. tipu duboke starosti.⁷

Dobna struktura stanovništva Splita sve više poprima karakteristike regresivnog tipa: smanjuje se udio mladoga, a povećava udio starog stanovništva. Radni kontingent raste sve sporije. U ukupnom stanovništvu prevladavaju žene, iako se njihov udio smanjuje. Domovinski rat pogoršao je ionako lošu demografsku situaciju.

⁷ Kombinirana klasifikacija stanovništva prema dobnom sastavu jest kombinirana klasifikacija M. Friganovića i E. Rosseta, a za kriterij uzima indeks starosti. Tipovi stanovništva prema dobnom sastavu su: mladost, na pragu starenja, starenje, starost, duboka starost i izrazito duboka starost (Nejašmić, 1991).

Tablica 13: Stanovništvo Splita prema velikim dobnim skupinama 1948.–2001. godine

Godina	Ukupno		Dobne skupine							
			0–19		20–59		60 i više		Nepoznato	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
1948.	48.248	100	16.495	34,2	27.440	56,8	4.312	8,9	1	0,0
1953.	67.325	100	26.942	40,0	31.660	47,0	7.721	11,5	2	0,0
1961.	84.405	100	27.429	32,5	48.561	57,5	8.256	9,8	159	0,2
1971.	152.905	100	50.127	32,8	86.223	56,4	15.649	10,2	1.006	0,6
1981.	169.322	100	51.101	30,2	99.713	58,9	17.285	10,2	1.223	0,7
1991.	189.388	100	51.748	27,3	108.035	57,0	27.351	14,5	2.254	1,2
2001.	175.140	100	40.844	23,3	99.077	56,6	34.524	19,7	695	0,4

Izvor: izračunano prema Popisima stanovništva 1948., 1953., 1961., 1971., 1981., 1991. i 2001.

U poslijeratnom razdoblju Split je 1953. zabilježio najveći udio mladog stanovništva, čak 40%, što je odraz kompenzacijskog razdoblja nakon Drugoga svjetskog rata. Od tada pa do popisa 1991. povećava se apsolutni broj mladog stanovništva, ali se njihov udio smanjuje. Hrvatska je 1953. imala 36,7% mladog stanovništva, i od tada se njihov broj apsolutno i relativno smanjuje. Godine 2001. popisom je utvrđeno da u Hrvatskoj ima 23,7% stanovnika mlađih od 20 godina.

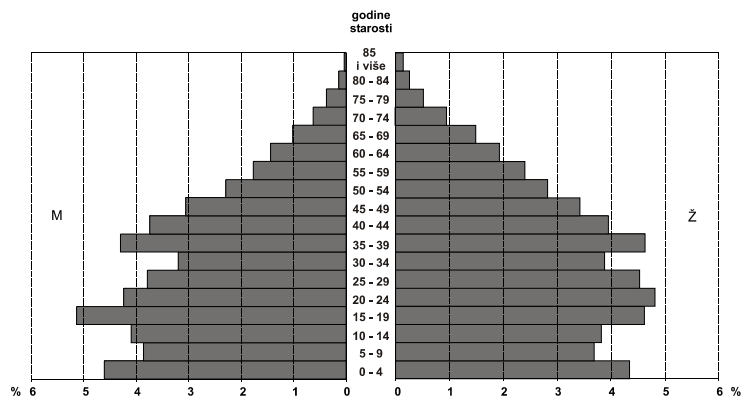
Od 1991. i u Splitu slijedi apsolutno i relativno smanjenje mladog stanovništva, tako da je popis 2001. zabilježio 23,3% osoba u dobi do 19 godina. Sa smanjenjem mladoga, slijedilo je i lagano smanjenje zrelog stanovništva. U doba prvoga poslijeratnog popisa 1948. Split je imao 8,9% osoba u dobi od 60 i više godina. Slijedi povećanje njihova udjela; 1991. iznosi 14,5% i tada je prvi put prijeđena granica od 12%. U Hrvatskoj je tim popisom ustanovljeno 17,5% osoba sa 60 i više godina. Popisom 2001. utvrđeno je da starog stanovništva u Splitu ima 19,7%, a u Hrvatskoj 21,5%.

Dobno-spolna struktura Hrvatske, ali i Splita, izgubila je obris pravilne piramide, te je zamjetan manjak mladih. Split ima regresivni tip dobne strukture koju karakterizira nizak udio djece, tako da baza postaje sve užom u odnosu na srednji dio piramide zbog niskog nataliteta. Hrvatska također ima nizak udio djece pa je baza znatno uža u odnosu na srednji dio piramide, a povećao se udio starijih dobnih skupina.

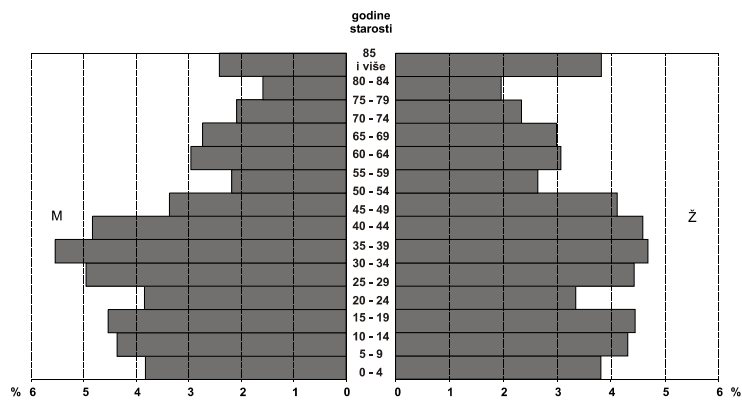
Baza piramide 1948. godine šira je nego starije dobne skupine pa se piramida prema starijim godištim sužava. Iz oblika piramide vidljivo je da je riječ o mladom stanovništvu. Postoje dva suženja unutar piramide: u dobnom razredu 5–9 godina, što je posljedica smanjenog nataliteta tijekom rata, i 30–34 godine, zbog ratnih gubitaka u Drugome svjetskome ratu.

Dobno-spolna piramida 1961. pokazuje obilježja zrelog stanovništva. Dječja se baza sužuje, a očit je manjak u dobnom razredu 15–19 nastao zbog snižene rodnosti tijekom rata. Manjak u razredu 40–44 godine demografska je posljedica rata i vidljivi debalans prema spolu. Višak žena prisutan je u starijim dobnim skupinama. Piramida je najšira u dobnim skupinama 20–34 godine, zbog intenzivnih imigracija, većinom ljudi te dobi.

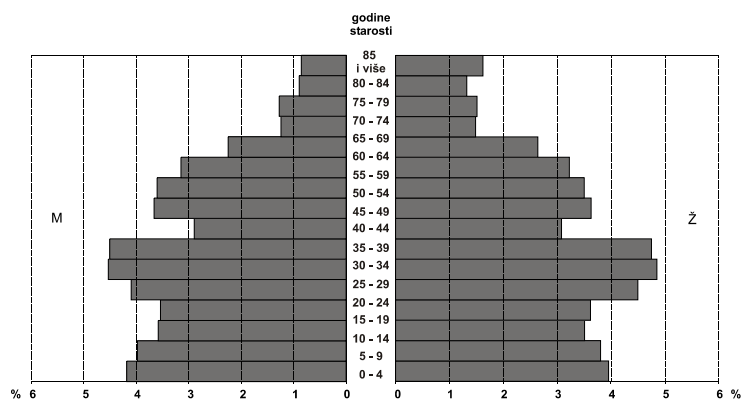
Slika 3: Dobno-spolna struktura stanovništva Splita 1948. godine

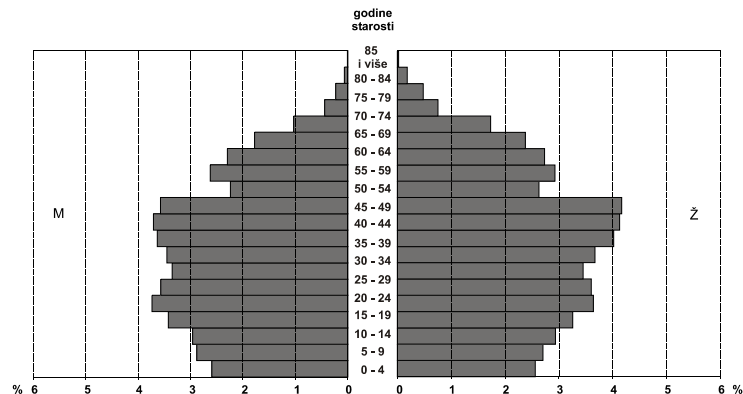
Slika 4: Dobno-spolna struktura stanovništva Splita 1961. godine

Slika 5: Dobno-spolna struktura stanovništva Splita 1981. godine

Slika 6: Dobno-spolna struktura stanovništva Splita 2001. godine

Dobno-spolna piramida 1981. ima još uvijek relativno široku bazu zbog stabilnog nataliteta i najšira je u dobnim razredima između 20–34 godine, zbog imigracije, ali i činjenice da su te dobne skupine rođene u kompenzacijskom razdoblju.

Piramida 2001. pokazuje sve značajke konstriktivnog tipa, zbog sve većeg starenja stanovništva. Dječja je baza još uža od one 1991., a udio starijih sve je veći. Piramida je najšira u dobnim razredima 45–49 i 50–54 godine, što je posljedica doseljavanja sedamdesetih godina, ali i jakog naraštaja iz kompenzacijskog razdoblja.

Ako analiziramo dobno-spolni sastav stanovništva prema mjesnim zajednicama 1981. godine, najpovoljniju imaju doseljeničke mjesne zajednice: MZ Neslanovac sa 40,9% mladih i samo 3,1% starih stanovnika, MZ Visoka sa 39,5% mladih i 3,4% starih, Šine sa 38,2% mladih i 4,4% starih. Najnepovoljnije pokazatelje imaju četvrti povijesne jezgre i one izgrađene između ratova: MZ Grad sa 26,9% mladih i 18,3% starih, MZ Lučac-Manuš sa 25,1% i 19,1% starih te MZ Bačvice sa 25,2% i 17,9% starih.

Obrazovna struktura stanovništva

Usporedba podataka o školskoj spremi Popisa 2001. s ostalim poslijeratnim popisima pokazuje pozitivne tendencije.⁸ Vidljivo je znatno smanjenje udjela stanovništva bez školske spreme i s nezavršenom osnovnom školom. Godine 2001. bez školske spreme u Splitu je živjelo 1,7% stanovništva, dok je taj broj 1961. bio osam puta veći. Osnovnu školu nije završilo 7% građana, što nam može biti jedan od pokazatelja udjela starog stanovništva, s obzirom da je osnovno obrazovanje obvezno u Hrvatskoj već dugi niz godina. Razdoblje 1981.–2001. pokazuje također da se smanjuje udio niže obrazovanih, a povećava udio visokoobrazovanih. U obrazovnoj strukturi prevladavaju osobe sa završenom srednjom školom, 55,6%; udio osoba sa završenom višom školom porastao je sa 6,6% na 7,3%, a onih s visokom sa 8,4% na 13,8%. Pozitivne tendencije u obrazovanju

⁸ Metodološki problem u analizi predstavlja činjenica da se školska sprema do 1981. prikazivala za stanovništvo staro 10 i više godina, a od 1981. se prikazuje za ono staro 15 i više godina.

rezultat su dobrih izgleda za školovanje za velik broj stanovnika s obzirom da je ono u Hrvatskoj besplatno.

Tablica 14: Stanovništvo Splita staro 10 i više godina prema školskoj spremi po popisima 1953., 1961. i 1971. godine

Godina	Broj stan. iznad 15 godina	Školska sprema						
		Bez školske spreme	Nezavršeno osnovno obrazovanje	Osnovno obrazovanje	Srednje obrazovanje	Više obrazovanje	Visoko obrazovanje	Nepoznato
1953.	62.111	10.595	29.064	14.838	5.747	1.600		269
	100,0%	17,0%	46,8%	23,9%	9,3%	2,6%		0,4%
1961.	70.631	9.867	29.164	9.378	18.111	1.741	2.098	272
	100,0%	14,0%	41,3%	13,3%	25,6%	2,5%	3,0%	0,3%
1971.	128.847	13.117	41.140	21.692	41.889	4.057	5.755	1.197
	100,0%	10,2%	31,9%	16,8%	32,5%	3,2%	4,5%	0,9%

* Podaci za 1953. odnose se na grad Split, a činili su ga: Split, Kaštel Sućurac, Solin i Žrnovnica

Izvori: *Popis stanovništva 1953.*, knjiga IX, *Pismenost i školska sprema*, SZS, Beograd, 1960.; *Popis stanovništva 1961.*, knjiga XIII, *Školska sprema i pismenost, rezultati za naselja*, SZS; Beograd, 1965.; *Popis stanovništva 1971.*, knjiga VIII, *Stanovništvo – Pol i starost, 1. deo, rezultati po naseljima i opštinama*, SZS, Beograd, 1973.

Tablica 15: Stanovništvo Splita staro 15 i više godina prema školskoj spremi po popisima 1981., 1991. i 2001. godine

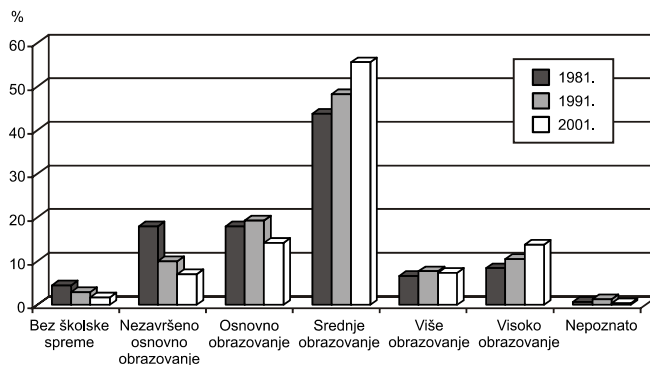
Godina	Broj stan. iznad 15 godina	Školska sprema						
		Bez školske spreme	Nezavršeno osnovno obrazovanje	Osnovno obrazovanje	Srednje obrazovanje	Više obrazovanje	Visoko obrazovanje	Nepoznato
1981.	130.340	5.846	23.467	23.448	57.069	8.592	10.920	998
	100,0%	4,5%	18,0%	18,0%	43,8%	6,6%	8,4%	0,7%
1991.	151.899	4.438	15.231	29.290	73.418	11.578	16.017	1927
	100,0%	2,9%	10,0%	19,3%	48,3%	7,7%	10,5%	1,3%
2001.	145.995	2.485	10.167	20.736	81.177	10.633	20.144	653
	100,0%	1,7%	7,0%	14,2%	55,6%	7,3%	13,8%	0,4%

Izvori: *Popis stanovništva 1981.*, općina Split, tabele po naseljima, RZS, Zagreb, 1982.; *Popis stanovništva 1991.*, *Stanovništvo prema školskoj spremi, pismenosti i spolu, po naseljima*, dokumentacija 884, DZS, Zagreb, 1994.; *Popis stanovništva 2001.*, *Stanovništvo staro 15 i više godina prema spolu i završenoj školi*, tablogram 1.1.7., DZS, Zagreb, 2003.

U nedostatku novijih podataka analizirali smo podatke o obrazovnoj strukturi stanovništva na razini mjesnih zajednica Splita iz 1981. godine, da bismo mogli pokazati strukturne razlike unutar grada. Najnepovoljniju obrazovnu strukturu imali su Neslanovac i Brda, uglavnom doseljenička naselja individualnih stambenih objekata izgrađivanih od pedesetih godina. Od ukupnog broja stanovnika MZ Brda, njih čak 8,5% nema nikakvu školsku spremu. Slijedi MZ Neslanovac sa 7,5%, Sućidar sa 6,7% i

Visoka sa 6,5%. Nepovoljne pokazatelje imaju i MZ povijesne jezgre – Varoš (5,5%) i Grad (5,0%). Svega 1,8% stanovništva Špinuta i 2% Meja nema nikakvu školsku spremu. U Neslanovcu 23,2%, Gradu 22,9% i u Varoši 22,6% osoba nije završilo osnovnu školu, a 28,5% u Neslanovcu i 25,1% na Brdima ima završenu samo osnovnu školu.

Slika 7: Struktura stanovništva Splita starog 15 i više godina prema školskoj spremi 1981., 1991. i 2001. godine

Srednje obrazovanje steklo je nešto više od 40% stanovnika po mjesnim zajednicama, izuzev MZ Neslanovac gdje taj udio iznosi svega 37,1%. Najveći udio visokoobrazovanih osoba imaju MZ Špinut (VŠS – 9,3%, VSS – 16,5%) i MZ Meja (VŠS – 8,7% i VSS – 15,5%). Ove dvije četvrti i općenito pokazuju najpovoljniju obrazovnu strukturu stanovništva. Meje su rezidencijalna četvrt Splita pa ta činjenica može i objasniti povoljniju obrazovnu strukturu. S povećanjem stupnja obrazovanja rastu i prihodi i imovinsko stanje, pa su takve osobe u mogućnosti priuštiti si stambene prostore u skupljim četvrtima grada. Najmanji udio visokoobrazovanih osoba imaju MZ Neslanovac i MZ Brda.

Stanovništvo s nižim stupnjem obrazovanja relativno je najviše nastanjeno u starijim gradskim četvrtima – Varoš i Grad, te u četvrtima individualne izgradnje na gradskoj periferiji – Neslanovac, Brda i Visoka. Potonja naselja nastala su isključivo pod utjecajem imigracija u grad. Visokoobrazovanih osoba relativno najviše ima u četvrtima izgrađenim između dvaju svjetskih ratova – Meje i Bačvice, te onima nastalim koncentriranom kolektivnom izgradnjom šezdesetih godina – Špinut i Blatine-Škrape. Dok su Bačvice i Meje rezidencijalne splitske četvrti, Špinut i Blatine-Škrape naselja su kolektivne izgradnje u kojima bolju obrazovnu strukturu možemo objasniti time što su kod dobivanja društvenih stanova prednost imale osobe s višom stručnom spremom, a veći dio tih naselja izgrađen je za potrebe zaposlenika bivše JNA. Ova analiza pokazuje da postoje razlike u obrazovnoj strukturi stanovništva pojedinih naselja unutar grada.

Intenzitet doseljavanja nekih kvalifikacijskih kategorija opada, dok drugih značajno raste. Nakon Drugoga svjetskog rata nagla industrijalizacija Splita zahtijevala je veliki broj radne snage, mahom nekvalificirane. Istodobno agrarna reforma, kolektivizacija i mehanizacija oslobađaju višak poljoprivrednog stanovništva na selu. Veliki dio bivših poljoprivrednika potražio je posao u gradu i zaposlio se u industriji. U tom razdoblju u imigracijama uglavnom sudjeluju radnici bez obrazovanja ili oni s nižim obrazovanjem.

Istraživanje provedeno 1971. u splitskoj aglomeraciji pokazalo je da je u razdoblju 1945.–1952. najveći dio imigranata bio bez stručne spreme ili s nižom stručnom spremom. S vremenom se njihov udio smanjuje u korist obrazovanijih, iako je u cjelini najveći udio imigranata s radničkim kvalifikacijama. U razdoblju 1966.–1971. polovica doseljenika ima srednju, a četvrtina višu ili visoku stručnu spremu. S vremenom se smanjuje udio poljoprivrednika, a raste udio doseljenika sa srednjom, višom i visokom stručnom spremom (Bjelajac, 1972).

Općenito je poznato da stupanj obrazovanja utječe na prostornu pokretljivost. Školovano stanovništvo pokretljivije je zbog svijesti o većim mogućnostima u nekome drugom mjestu i lakše prilagodljivosti novoj sredini. Školovanijim osobama se u manjim sredinama često ne otvara mogućnost adekvatnog posla, te se odlučuju na odlazak. Osim toga, mnogi od njih su već odlaskom u srednju školu ili na fakultet prisiljeni napustiti mjesto stanovanja. Većina ih se i ne vrati u zavičaj. Obrazovaniji psihološki lakše doživljavaju seljenje i sele na veće udaljenosti (Ogden, 1984).

Tablica 16: Stupanj obrazovanja ispitanika prema gradskim kotarima 2002. godine (u %)

Gradski kotar	Nezavršena OŠ	Osnovna škola	Srednja škola	Viša škola	Visoka škola	Još se školuje
Bačvice	12,5	12,5	5,9	14,3	16,1	44,4
Bol	–	8,3	20,6	28,6	28,6	38,9
Mertojak	18,8	8,3	28,8	25,7	37,5	5,6
Sirobuja	18,8	20,8	15,9	5,7	3,6	5,6
Varoš	18,8	16,7	11,8	11,4	8,9	–
Visoka	31,3	33,3	17,1	14,3	5,4	5,6
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa 2002.

$$\chi^2 = 66,671, df = 25, p < 0,05$$

Istraživanjem provedenim 2002. utvrđena je statistički značajna razlika između stupnja obrazovanja i sadašnje četvrti stanovanja. Stanovništvo s nižim stupnjem obrazovanja (nezavršena osnovna škola i osnovna škola) živi pretežno na Visokoj i Sirobuji, dok u četvrtima Mertojak i Bol živi znatno veći broj stanovnika s višom i visokom školom. Interesantno je da najveći broj onih koji se još školuju živi na Bačvicama i u Bolu.

Doseljenici se s obzirom na razdoblje doseljenja razlikuju prema stupnju obrazovanja. Oni koji dolaze kasnije imaju viši stupanj obrazovanja. U prijeratnom razdoblju polovina doseljenika nije imala završenu srednju školu. Od sedamdesetih značajan je porast stupnja obrazovanja doseljenika, od kojih većina ima završenu srednju školu.

Utvdili smo statistički značajnu razliku između starosjedilaca i doseljenika i završene škole. Od 144 ispitanika rođena u Splitu nitko nema nezavršenu osnovnu školu, više od polovine ima završenu srednju školu, a 24,5% fakultet.

Tablica 17: Obrazovna struktura doseljenika prema razdobljima doseljenja (u %)

Razdoblje doseljenja	Nezavršena OŠ	Osnovna škola	Srednja škola	Viša škola	Visoka škola	Još se školuje	Ukupno
Prije Drugoga svjetskog rata	50,0	25,0	–	25,0	–	–	100,0
1945.–1960.	7,4	18,5	44,4	11,1	18,5	–	100,0
1961.–1970.	10,4	14,6	45,8	18,8	10,4	–	100,0
1971.–1980.	4,3	8,5	66,0	10,6	10,6	–	100,0
1981.–1990.	14,8	11,1	55,6	7,4	11,1	–	100,0
1991.–2001.	4,3	4,3	65,2	–	13,0	13,2	100,0

Izvor: Anketa 2002.

$$\chi^2 = 46,299, df = 25, p < 0,05$$

Tablica 18: Starosjedioci i doseljenici prema stupnju obrazovanja

Stupanj obrazovanja	Starosjedioci		Doseljenici	
	broj	%	broj	%
Nezavršena osnovna škola	–	–	16	9,1
Osnovna škola	3	2,1	21	11,9
Srednja škola	75	52,4	95	54,0
Viša škola	15	10,5	20	11,4
Visoka škola	35	24,5	21	11,9
Još se školuje	15	10,5	3	1,7
Ukupno	143	100,0	176	100,0

Izvor: Anketa 2002.

$$\chi^2 = 41,093, df = 5, p < 0,05$$

Obrazovna struktura starosjedilaca mnogo je povoljnija jer je riječ o mlađoj urbanoj populaciji kojoj je školovanje bilo znatno dostupnije. Doseljeno stanovništvo ima znatno slabije obrazovanje, 21% ima nezavršenu osnovnu školu ili samo završenu osnovnu školu. U pravilu su doseljenici školovaniji od prosjeka i od populacije iz koje proistječu, a slabije školovani u odnosu na stanovništvo u području doseljenja (Beaujeu-Garnier, Chabot, 1971). Svega je 11,9% doseljenika završilo fakultet, što je znatno manje nego među starosjediocima.

Ekonomska struktura stanovništva

Podaci Popisa 2001. pokazuju da je 43,4% aktivnih stanovnika Splita, 26,7% osoba s osobnim prihodom i 29,9% uzdržavanih. U odnosu na 1981. kontingent aktivnih neznatno je porastao (indeks promjene 1991./1981. 103,7; međutim u odnosu na udio u ukupnom stanovništvu smanjio se sa 44,6% na 43,4%), kontingent osoba s osobnim

prihodom znatno se povećao (indeks 1981./2001. 225,2; udio 1981. 12,6%, 2001. 26,7%) dok se kontingent uzdržavanog stanovništva osjetno smanjio (indeks 74,3%; 1981. udio 42,8%, 2001. 29,9%).⁹

Tablica 19: Stanovništvo Splita prema aktivnosti po popisima od 1948. do 2001. godine

	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.
Stanovništvo u zemlji	48.248	61.188	84.450	152.905	164.546	182.279	175.140
Aktivno stanovništvo	38.758	23.347	43.778	60.449	73.360	84.542	76.074
Osobe s osobnim prihodom	2.265	6.453	7.841	17.107	20.749	15.138	46.735
Uzdržavano stanovništvo	5.277	31.388	32.786	75.299	70.437	67.612	52.331
Udio aktivnog (%) u ukupnom stanovništvu	80,3%	38,2%	51,8%	39,5%	44,6%	46,4%	43,4%

Izvori: *Popis stanovništva 1948.*, knjiga III, *Stanovništvo po zanimanjima*, SZS, Beograd, 1954.; *Popis stanovništva 1953.*, knjiga XIV, *Osnovni podaci o stanovništvu*, SZS, Beograd, 1958.; *Popis stanovništva 1961.*, knjiga VIII, *Ekonomski obojezja stanovništva*, DZS, Beograd, 1966.; *Popis stanovništva 1971.*, *Ekonomski karakteristike*, III deo, *Ukupno i aktivno stanovništvo*, 1974.; *Popis stanovništva 1981.*, *Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina*, Dokumentacija 553, RZS, Zagreb, 1984.; *Popis stanovništva 1991.*, *Stanovništvo u zemlji prema aktivnosti i spolu*, tablogram 1.1.7., DZS, Zagreb, 1991.; *Popis stanovništva 2001.*, *Stanovništvo prema aktivnosti i spolu*, tablogram 1.1.10., DZS, Zagreb, 2003.

Ako usporedimo međupopisno razdoblje 1991.–2001. primjećujemo da se kontingent aktivnog stanovništva smanjio za 10%; njegov se udio u ukupnom stanovništvu sa 46,4%, smanjio na 43,4%. U tome desetogodišnjem razdoblju indeks promjene osoba s osobnim prihodima iznosi 308,7 (udio 1991. 8,3%, 2001. 26,7%), što je golemo povećanje. Taj pokazatelj govori o naglom povećanju broja umirovljenika i osoba koje primaju socijalnu pomoć, što je vrlo negativna pojava. Udio uzdržavanog stanovništva smanjio se sa 37,1% 1991. na 29,9% 2001. Te promjene rezultat su sve nepovoljnije dobne strukture i intenzivnijeg starenja, ali i umirovljenja kao načina rješavanja nezaposlenosti devedesetih godina. Smanjenje udjela uzdržavanog stanovništva govori i o smanjenju udjela djece u određenoj populaciji.

Podaci svih popisa nakon Drugoga svjetskog rata pokazuju da više od polovine zaposlenih u Splitu radi u tercijarnim djelatnostima, dok se konstantno smanjuje udio zaposlenih u primarnom sektoru. Udio zaposlenih u sekundarnim djelatnostima neprestano se povećavao jer je industrija desetljećima bila najjača djelatnost u Splitu. Od 1991. uslijedio je nagli pad uzrokovan Domovinskim ratom i nizom problema nastalih prijelazom iz planskoga u tržišno gospodarstvo.

Među aktivnim stanovništvom koje obavlja zanimanje 1991. najviše je bilo onih u tercijarnom sektoru djelatnosti, 66,8%. Od toga je najviše zaposlenih u trgovini (9495). Slijede zaposleni u sekundarnom sektoru sa 27,9%, među kojima je najviše zaposlenih

⁹ Prema aktivnosti 1981. i 1991. nisu bili uključeni građani na radu u inozemstvu kod stranih poslodavaca ili na samostalnom radu, kao ni članovi obitelji koji su s njima.

u industriji i građevinarstvu, tradicionalno najjačim granama splitske privrede. U industriji je 1991. radilo 13.919 (18,6%), a u građevinarstvu 5664 (8%) aktivnog gradskog stanovništva.

Tablica 20: *Struktura aktivnog stanovništva Splita prema sektorima djelatnosti 1953., 1961., 1971. i 1991. godine*

Godina	Sektori djelatnosti			Nepoznato	Ukupno
	Primarni	Sekundarni	Tercijarni		
1953.	3,9%	35,1%	51,8%	9,2%	100,0%
1961.	4,6%	37,5%	52,2%	5,7%	100,0%
1971.	2,3%	43,7%	50,6%	3,4%	100,0%
1991.	1,7%	27,9%	66,8%	3,6%	100,0%

Za 1981. nisu tiskani podaci stanovništva prema djelatnostima

Izvori: *Popis stanovništva 1953.*, knjiga XV, SZS, Beograd; *Popis stanovništva 1961.*, knjiga XIV, *Aktivnosti i delatnosti, rezultati za naselja*, SZS, Beograd, 1965.; *Popis stanovništva i stanova 1971.*, *Stanovništvo*, knjiga X, *Delatnosti, rezultati po naseljima i opštinama*, SZS, Beograd, 1974.; *Popis stanovništva 1991.*, Dokumentacija 885, *Aktivno stanovništvo koje obavlja zanimanje, prema područjima djelatnosti po naseljima*, DZS, Zagreb, 1994.

Tablica 21: *Aktivno stanovništvo Grada Splita prema djelatnostima 1994. i 2000. godine*

Djelatnosti	1994.	2000.
Poljoprivreda, lov, ribolov i šumarstvo	323	401
Industrija i rudarstvo	11.367	6.919
Opskrba vodom, plinom i el. strujom	337	1.429
Građevinarstvo	4.816	2.879
Trgovina i usluge	9.783	8.441
Turizam i ugostiteljstvo	1.393	1.023
Promet i veze	5.233	5.312
Financijsko posredovanje	3.637	1.850
Poslovanje nekretninama i iznajmljivanje	2.522	3.547
Javna uprava, obrana i socijalno osiguranje	1.480	2.580
Obrazovanje	5.554	4.621
Zdravstvena zaštita i socijalna skrb	6.774	4.651
Ostalo	–	1.806
Ukupno	53.219	45.459

Izvor: *Zaposlenost i plaće 1994. i 2000.*, DZS, Zagreb

U strukturi stanovništva prema djelatnostima u devedesetim godinama vidljivo je osjetno smanjenje zaposlenih u industriji, koja je u cijelom razdoblju nakon Drugoga

svjetskog rata pojedinačno među granama djelatnosti imala najviše zaposlenih. Splitsku industriju karakterizirala je velika radna ekstenzivnost, siromaštvo industrijskih grana i dominantna uloga četiriju poduzeća: »Brodogradilišta Split«, »Jugovinila«, »Jugoplastike« i »Dalmacijacementa«.

Nagla industrijalizacija nakon Drugoga svjetskog rata zahtijevala je velik broj radnika. Najveći dio imigranata koji su doselili u Split bili su nekvalificirani i polukvalificirani radnici, te su se zapošljavali uglavnom u industriji i građevinarstvu. S društveno-gospodarskim napretkom obrazovna se struktura doseljenih poboljšavala, pa su se oni zapošljavali i u tercijarnim djelatnostima.

Relativno učešće sekundarnog sektora u privrednoj strukturi Splita opada, a istodobno raste udio tercijarnoga što je pozitivan trend jer grad tako poprima karakter metropole. Trgovina, promet, ugostiteljstvo, obrtništvo i financije sve su važnije neprivredne djelatnosti.

Struktura kućanstava

Do popisa 1991. konstantno je rastao broj kućanstava na području grada.¹⁰ Od 1948. do 1991. njihov se broj gotovo učetverostručio. Godine 1991. bilo je 58.763 kućanstava, a posljednji popis 2001. bilježi ih 56.926, što je smanjenje od 1837.

Prema Popisu 1961. prosječna veličina kućanstva Hrvatske iznosila je 3,6 članova, 1981. 3,2 člana, a 2001. 3,0, što pokazuje stalno smanjenje broja članova kućanstva. Prosječna veličina kućanstava Splita bila je najmanja 1961. (2,8 članova), 1971., 1981. i 1991. iznosi 3,2 člana, da bi 2001. došlo do smanjenja na 3,1 člana. Sve do 1981. veličina prosječnoga splitskog kućanstva bila je ispod prosjeka za Hrvatsku. Općenito su gradska kućanstva u prosjeku manja od seoskih u kojima često nekoliko naraštaja živi u istom kućanstvu.

Iz tablice 22 vidljivo je stalno povećanje samačkih i dvočlanih kućanstava, što je negativna tendencija. U gradskim je naseljima uobičajen veći udio samačkih kućanstava zbog gradskog načina života, veće otuđenosti, većeg broja razvedenih, neudanih, neoženjenih i sl. nego u selima.¹¹ Godine 2001. u Hrvatskoj je bilo najviše dvočlanih kućanstava, 22,1%, slijede samačka, 20,8%, četveročlana, 20,6%, i tročlana, 15,4%. Dva-deset godina ranije prevladavala su kućanstva sa četiri člana, 22,6%.

¹⁰ Kućanstvom se smatra svaka obiteljska ili druga zajednica osoba za koju je izjavljeno da zajedno stanuju i zajednički troše svoje prihode za podmirivanje osnovnih životnih potreba, bez obzira na to borave li svi članovi u naselju gdje je kućanstvo nastanjeno ili neki od njih privremeno borave u drugom naselju radi posla, školovanja ili sl. Samačko kućanstvo čini osoba koja u naselju popisa živi sama i koja nema svoje kućanstvo u nekom drugom naselju u Hrvatskoj ili inozemstvu. Kućanstvom se smatra i tzv. institucionalno kućanstvo, tj. kućanstvo sastavljeno od osoba koje žive zajedno u ustanovama za trajno zbrinjavanje djece i odraslih, samostanima, domovima umirovljenika i sl.

¹¹ U popisima 1981. i 1991. sve osobe koje su bile zaposlene ili su imale radionicu izvan mjesta popisa, odnosno prebivališta, popisane su kao stalni stanovnici mjesta u kojem im je kućanstvo, ako su tako izjavile, dok je prema metodologiji popisa 1961. i 1971. mjesto rada bilo ujedno i mjesto stalnog stanovanja, s iznimkom za zaposlene koji su se svakodnevno vraćali u mjesto u kojem im je kućanstvo. Takvo rješenje povećalo je broj stanovnika mjesta u kojem su građani radili, odnosno samačkih domaćinstava, ali je i mijenjalo sastav kućanstava i obitelji mjesta iz kojih su članovi otišli na rad.

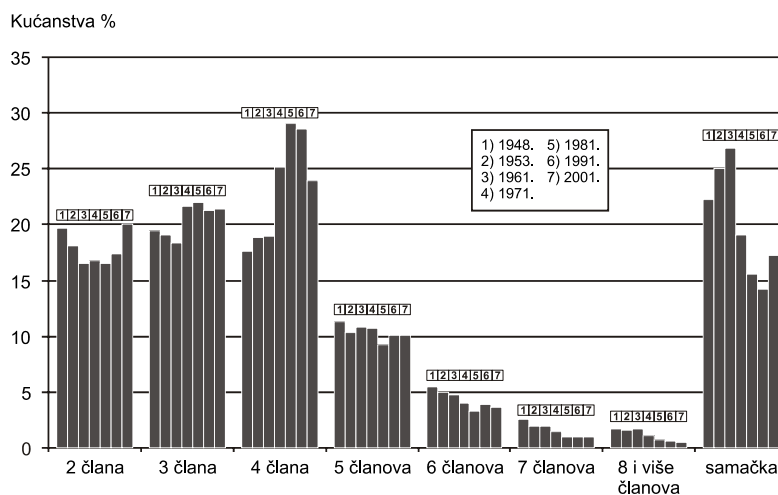
Tablica 22: Kućanstva Splita prema broju članova po popisima od 1948. do 2001. godine

Godina	Svega	Obiteljska kućanstva prema broju članova							Neobiteljska	
		dva	tri	četiri	pet	šest	sedam	osam i više	Samačka	Više-člana
1948.	15.002	2.948	2.930	2.645	1.689	832	369	251	3.338	157
	100,0	19,7	19,5	17,6	11,3	5,5	2,5	1,7	22,3	1,0
1953.	19.876	3.592	3.795	3.734	2.053	992	406	320	4.984	26
	100,0	18,1	19,1	18,8	10,3	5,0	2,0	1,6	25,0	0,1
1961.	27.520	4.546	5.063	5.240	2.969	1.330	562	482	7.382	
	100,0	16,5	18,4	19,0	10,8	4,8	2,0	1,7	26,8	
1971.*	48.056	8.051	10.373	12.084	5.154	1.926	740	533	9.195	–
	100,0	16,8	21,6	25,1	10,7	4,0	1,5	1,1	19,1	
1981.	53.368	8.801	11.765	15.495	4.934	1.755	517	351	8.321	1.429
	100,0	16,5	22,0	29,0	9,2	3,3	1,0	0,7	15,6	2,7
1991.	58.763	10.222	12.523	16.722	5.950	2.273	613	354	8.332	1174
	100,0	17,4	21,3	28,5	10,1	3,9	1,0	0,6	14,2	2,0
2001.	56.926	11.430	12.194	13.664	5.770	2.098	550	280	9.832	1.108
	100,0	20,1	21,4	24,0	10,1	3,7	1,0	0,5	17,3	1,9

*»veliki« Split

Izvori: *Popis 1948.*, knjiga I, *Stanovništvo po polu i domaćinstva*, SZS, Beograd, 1951.; *Popis stanovništva 1953.*, *Domaćinstva i porodice*, knjiga XVI, SZS, Beograd, 1962.; *Popis stanovništva 1961.*, knjiga XVI, *Veličina i izvori prihoda domaćinstava, rezultati za naselja*, DZS, Beograd, 1965.; *Popis stanovništva 1971.* knjiga II, *Stanovi – Veličina, svojina, domaćinstva i lica, rezultati po naseljima i opštinama*, SZS, Beograd, 1972.; *Popis stanovništva 1981.*, *Domaćinstva i stanovi*, Općina Split, Tabele po naseljima, RZS, Zagreb, 1982.; *Popis stanovništva 1991.*, *Domaćinstva prema broju članova i obitelji prema sastavu po naseljima*, dokumentacija 887, DZS, Zagreb, 1994.; *Popis stanovništva 2001.*, *Kućanstva prema obiteljskom sastavu i obiteljska kućanstva prema broju članova*, tablogram 2.1.2., DZS, Zagreb, 2003.

Slika 8: Kućanstva Splita prema broju članova prema popisima 1948.–2001. godine (u %)

Tablica 23: Prosječna veličina kućanstava Splita i Hrvatske prema broju članova prema popisima 1948.–2001. godine

	Split	Hrvatska
1948	3,2	3,9
1953	2,9	3,8
1961	2,8	3,6
1971	3,2	3,4
1981	3,2	3,2
1991	3,2	3,1
2001	3,1	3,0

Izvor: izračunano prema popisima 1948., 1953., 1961., 1971., 1981., 1991. i 2001.

Split ima povoljnije pokazatelje od Hrvatske. Najviše je kućanstava sa četiri člana, 24%, zatim sa tri, 21,4%, dvočlanih, 20,1%, i samačkih, čak 17,3%. Raslojavanje kućanstava ovisi o društveno-ekonomskom razvoju i životnom standardu. Ako je stanovništvo bogatije, kućanstva su manja, jer se lakše rješava stambeno pitanje. Međutim, u Hrvatskoj je raslojavanje kućanstava rezultat starenja stanovništva.

Najveći udio samačkih kućanstava 1981. godine, prema očekivanju, imaju mjesne zajednice povijesne jezgre – Varoš (26,7%), Lučac-Manuš (25,3%) i Grad (25,2%). Veliki udio samačkih kućanstava u središnjem dijelu grada možemo objasniti velikim udjelom starijeg stanovništva koje nakon odlaska djece ostaje živjeti s bračnim partnerom, a nakon smrti jednog od njih ostaje sâmo u stanu. Sve ostale mjesne zajednice imaju manje od 20% samačkih kućanstava. Najmanji udio bilježe Visoka, svega 5,4%, i Neslanovac, 5,9%. Možemo reći da je to karakteristika gradskoga života. MZ Visoka i Neslanovac imaju puno povoljniju dobnu strukturu i znatno su mlađi po nastanku, pa tako 1981. najveći dio kućanstava čine roditelji s djecom. Neslanovac i Visoka također imaju najmanji udio dvočlanih kućanstava, a najveći udio dvočlanih kućanstava prisutan je na Mejama, Bačvicama i Lovretu, također starijim gradskim četvrtima.

Visoka i Neslanovac izdvajaju se kao mjesne zajednice s brojnijim kućanstvima. Na Visokoj 1,8% kućanstava ima osam ili više članova, 3,1% ima sedam članova, 5,5% šest, a 15,7% pet članova. Na Neslanovcu 2% kućanstava ima osam ili više članova, 1,7% sedam, 6,7% šest i 15,8% pet članova, dok u MZ Lučac-Manuš ima samo 10% kućanstava sa pet ili više članova. U prosjeku od 20 do 40% domaćinstava ima četiri člana.

Iz analize kućanstava po mjesnim zajednicama slijedi zaključak da su kućanstva u mjesnim zajednicama s većinskim doseljenim stanovništvom u prosjeku veća nego u ostalima. Međutim, istraživanje 2002. nije pokazalo statistički značajnu razliku među gradskim kotarima prema veličini kućanstava.

Zaključak

Demografska analiza razvoja Splita od postanka do danas pokazala je da je Split do Drugoga svjetskog rata imao relativno sporo povećanje broja stanovnika. Prvo

udvostručenje broja stanovnika Split je imao oko 1907., a drugo na početku četrdesetih godina. Nakon Drugoga svjetskog rata udvostručenje broja stanovnika grad bilježi šezdesetih godina, i za to mu je trebalo dvadeset i pet godina. Samo petnaest godina kasnije, oko 1978., Split bilježi četvrto udvostručenje stanovnika. Tako intenzivan porast broja stanovnika rezultat je prirodnog prirasta, ali i jakog doseljavanja.

Analiza prirodnoga kretanja pokazuje da je Split u razdoblju između 1981. i 2001. prešao iz srednjih u niske stope rodnosti, te iz niskih u srednje stope smrtnosti, što je rezultiralo niskim prirodnim prirastom. Posljedica je tog procesa i stalno smanjivanje vitalnog indeksa.

Mehanička komponenta imala je ključno značenje u porastu broja gradskih stanovnika. Iz međupopisne promjene vidljivo je da je najintenzivniji porast broja stanovnika bio u međupopisnom razdoblju 1961.–1971, kada je doselilo 39.846 osoba. Iako je sedamdesetih godina broj doseljenika nešto manji (30.421) useljavanje je i dalje intenzivno. Uzroke nalazimo u industrijalizaciji i razvoju tercijarnih djelatnosti koje stvaraju potrebu za radnom snagom, i time privlače stanovništvo iz okolice.

Imigracije na početku osamdesetih počinju slabjeti zbog gospodarske krize u Splitu, ali i smanjivanja broja mladih stanovnika koji bi mogli iseliti iz emigracijskih područja. Dotadašnje intenzivno iseljavanje negativno se odrazilo na demografska obilježja otoka i Zagore, koji depopuliraju. Temeljno je demografsko obilježje starenje stanovništva, što rezultira nedostatkom potencijalnoga migracijskog stanovništva.

Doseljavanje u Split utjecalo je ne demografske strukture stanovništva. Rezultat je poboljšanje dobnog sastava stanovništva; međutim, ono je bilo relativno kratkotrajno. Što se tiče obrazovne strukture, situacija je drukčija. Nagla industrijalizacija nakon rata tražila je velik broj radnika, te je najveći dio doseljenika bio nekvalificiran ili polukvalificiran. Istraživanje je pokazalo da se u kasnijim razdobljima doseljavanja poboljšava i obrazovna struktura imigranata, te da starosjedioci u odnosu na doseljenike imaju bolju obrazovnu strukturu. Unutar grada ustanovljena je razlika u stupnju obrazovanja prema kotarima, pa je istraživanjem potvrđena hipoteza da najlošiju obrazovnu strukturu ima stanovništvo individualnih, uglavnom doseljeničkih, naselja, primjerice Visoke i Sirobuje. Struktura kućanstava pokazuje negativne pokazatelje, tj. sve je veći broj dvočlanih i samačkih kućanstava, a sve manji četveročlanih ili višečlanih. Pojedina stambena naselja imaju u prosjeku nešto veća kućanstva, međutim nije utvrđena statistički značajna razlika između kućanstava u doseljeničkim i ostalim četvrtima.

LITERATURA

- BEAUJEU-GARNIER, J., CHABOT, G. (1971). *Urban Geography*. Longman.
- BJELAJAC, S. (1972). *Imigracije u području Splitske aglomeracije*. Split: Urbanistički zavod Dalmacije.
- BROWNING, H. L. (1970). *Migrant Selectivity and Growth of Large Cities in Developing Countries*. National Academy of Sciences.
- FRIGANOVIĆ, M. (1990). *Demogeografija – stanovništvo svijeta*. Zagreb: Školska knjiga.

- KEČKEMET, D. (2002). *Povijest Splita*. Split: Marjan tisak.
- LAJIĆ, I., NEJAŠMIĆ, I. (1995). »Demografska obilježja i procesi u Hrvatskoj«, u: *Strategija i program prostornog uređenja RH*. Zagreb: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja (neobjavljeno).
- LIVADA, S. (1985). »Gradovi bez sela«, *Pogledi*, Split, br. 4, str. 73–84.
- MATAS, M. (1985). »Zagorski pojas splitske općine«, *Geografski glasnik*, Zagreb, br. 47, str. 121–152.
- NEJAŠMIĆ, I. (1988). »Uloga i značenje preseljavanja u suvremenom populacijskom razvoju gradova SRH«, *Geografski glasnik*, Zagreb, br. 50, str. 45–53.
- NEJAŠMIĆ, I. (1991). *Depopulacija u Hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi*. Zagreb: Globus – Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu.
- NEJAŠMIĆ, I. (1995). »Split – suvremene demografske značajke«, *Geografski horizont*, Zagreb, br. 2, str. 66–78.
- NEJAŠMIĆ, I. (1996). »Demografske promjene u gradskim i ostalim naseljima Republike Hrvatske (1981–1991)«, u: *Zbornik radova I. hrvatskog geografskog kongresa*. Zagreb: HGD, str. 243–254.
- NEJAŠMIĆ, I. (1998). *Osnove opće geografije*. Zagreb: Educa.
- OGDEN, P. E. (1984). *Migration and geographical change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- OLIVEIRA-ROCA, M. (1980). *Tipovi i struktura unutrašnjih migracija u SRH*. Zagreb: Centar za istraživanje migracija.
- OLIVEIRA-ROCA, M. (1989). »Migracija selo-grad i društveni razvoj«, *Revija za sociologiju*, Zagreb, god. 20, br. 1–2, str. 129–145.
- OLIVEIRA-ROCA, M. (1990). »Unutrašnja migracija«, u: *Demografski faktori razvoja Hrvatske*. Zagreb: IDIS – Institut za ekonomska istraživanja Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, str. 63–94.
- PETERSON, W. (1961). *Population*. New York: The Macmillan Company.
- PULJIZ, V. (1977). *Eksodus poljoprivrednika*. Zagreb: Centar za sociologiju sela, grada i prostora IDIS-a Sveučilišta u Zagrebu.
- SHAW, P. R. (1975). *Migration Theory and Fact – A Review of Current Literature*. Philadelphia: Regional Science Institute.
- SIĆ, M. (1976). »Glavne etape i regionalna obilježja demografskog razvoja gradskih naselja u Hrvatskoj tokom zadnjih sto godina (1880–1971)«, u: *Centralna naselja i gradovi SRH*. Zagreb: Geografski institut PMF-a – Školska knjiga, str. 57–76.
- ŠIMUNOVIĆ, I. (1986). *Grad u regiji*. Split: Pogledi.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, A. (1999). *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: MATE.

IZVORI

- Tablogrami *Prirodno kretanje 1963–2000. godine*, DZS, Zagreb.
- Statistika migracija stanovništva za pojedine godine*, 219, DZS, Zagreb.
- M. Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857–1971.*, Zagreb, JAZU, 1979.
- Popis 1948.*, knjiga I, *Stanovništvo po polu i domaćinstva*, SZS, Beograd, 1951.

- Popis stanovništva 1953.*, knjiga IX, *Pismenost i školska sprema*, SZS, Beograd, 1960.
- Popis stanovništva 1953.*, knjiga XV, SZS, Beograd.
- Popis stanovništva 1953.*, *Domaćinstva i porodice*, knjiga XVI, SZS, Beograd, 1962.
- Popis stanovništva 1961.*, knjiga XIII, *Školska sprema i pismenost, rezultati za naselja*, SZS, Beograd, 1965.
- Popis stanovništva 1961.*, knjiga XIV, *Aktivnosti i delatnosti, rezultati za naselja*, SZS, Beograd, 1965.
- Popis stanovništva 1961.*, knjiga XVI, *Veličina i izvori prihoda domaćinstava, rezultati za naselja*, DZS, Beograd, 1965.
- Popis stanovništva 1971.* knjiga II, *Stanovi – Veličina, svojina, domaćinstva i lica, rezultati po naseljima i opštinama*, SZS, Beograd, 1972.
- Popis stanovništva 1971.*, knjiga VIII, *Stanovništvo – Pol i starost 1. deo, rezultati po naseljima i opštinama*, SZS, Beograd, 1973.
- Popis stanovništva i stanova 1971.*, *Stanovništvo*, knjiga X, *Delatnosti, rezultati po naseljima i opštinama*, SZS, Beograd, 1974.
- Popis stanovništva 1981.*, Dokumentacija 553, RZS, Zagreb, 1984.
- Popis stanovništva 1981.*, *Domaćinstva i stanovi*, općina Split, Tabele po naseljima, RZS, Zagreb, 1982.
- Popis stanovništva 1981.*, općina Split, tabele po naseljima, RZS, Zagreb, 1982.
- Popis stanovništva 1991.*, Dokumentacija 882, DZS, Zagreb, 1994.,
- Popis stanovništva 1991.*, *Domaćinstva prema broju članova i obitelji prema sastavu po naseljima*, Dokumentacija 887, DZS, Zagreb, 1994.
- Popis stanovništva 1991.*, Dokumentacija 885, *Aktivno stanovništvo koje obavlja zanimanje, prema područjima djelatnosti po naseljima*, DZS, Zagreb, 1994.
- Popis stanovništva 1991.*, *Stanovništvo prema školskoj spremi, pismenosti i spolu, po naseljima*, Dokumentacija 884, DZS, Zagreb, 1994.
- Popis stanovništva 2001.*, DZS, Zagreb, 2002.
- Popis stanovništva 2001.*, *Stanovništvo staro 15 i više godina prema spolu i završenoj školi*, tablogram 1.1.7., DZS, Zagreb
- Popis stanovništva 2001.*, *Kućanstva prema obiteljskom sastavu i obiteljska kućanstva prema broju članova*, tablogram 2.1.2., DZS, Zagreb, 2003.
- Zaposlenost i plaće 1994.*, DZS, Zagreb, 2000.

Sanja Klempić

THE EFFECT OF IMMIGRATION ON POPULATION STRUCTURES OF SPLIT

SUMMARY

The paper analyses the development of the total population of Split in the period from 1857 to 2001, with emphasis on the effect of immigration (in-migration) on the age-gender, educational and economic structure and on the structure of households. Until the Second World War, Split increased its population relatively slowly. However, the acceleration of industrialisation and the development of tertiary activities after WWII created needs for more labour, which was the reason for intensive immigration, especially during the 1960s and 1970s. Immigration had an effect on the growth of the number of inhabitants, but it also influenced the age-gender, educational and economic structure and the structure of households. The author describes the influence of immigration on the demographic structure of Split on the basis of field research conducted in Split in May 2002.

KEY WORDS: Split, immigration (in-migration), natural demographic trends, sex-gender structure, educational structure, economic structure, household

Sanja Klempić

INFLUENCE DES IMMIGRATIONS SUR LA STRUCTURE DEMOGRAPHIQUE DE SPLIT

RÉSUMÉ

Cet article analyse l'évolution du nombre total d'habitants de Split entre 1857 et 2001, en insistant sur l'influence des immigrations sur les structures par âge, par sexe, éducative et économique de la population ainsi que sur la structure des foyers. La population de Split affichait jusqu'à la Deux^{ième} guerre mondiale un rythme de croissance assez lent. Cependant, l'industrialisation accélérée et le développement du secteur tertiaire après la Deuxième guerre ont créé des besoins en main-d'œuvre, ce qui a suscité une immigration intense, en particulier dans les années 60 et 70 du 20ème siècle. L'immigration a influé sur l'augmentation du nombre d'habitants, mais aussi sur la structure par âge, par sexe, éducative et économique de la population ainsi que sur la structure des foyers. La présentation de l'influence de l'immigration sur les structures démographiques de Split s'appuie également sur les résultats de recherches menées à Split en mai 2002.

MOTS CLÉS : Split, immigration, évolution naturelle, structure par âge et par sexe, structure éducative, structure économique, foyer